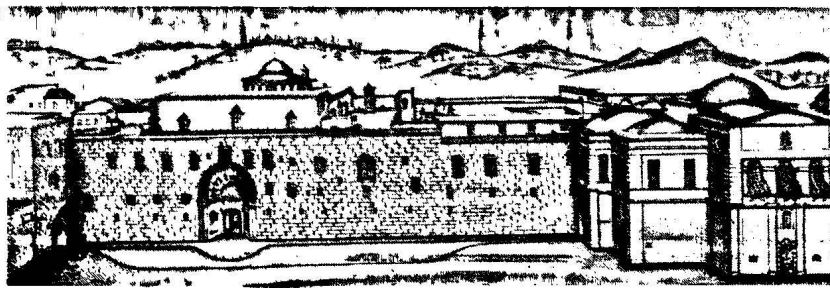

ՄԻՈՆ

Ս. ԵԱԿՈԲՅԱՆՑ ՎԱՆՔ ԵԱՅՈՑ ՑԵՐՈՒՍԱԴԵՍ

«ՏԻՈՆ» ԵՂԵ ԱՐՄԵՆԻ ՏԵՐԻԵ , ԴԻՆԻԵ , ԱԴԻԲԵ , ԿԱԳԻԵ , ԼԵԳԵ ՎԱԼԻԱՆ .

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Հայց. Եկեղեցւոյ լոյս հաւաօք

ՄԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՕՐՄԱՆԵԱՆ 177

ԿՐԹԵԱԿԱՆ

— Հրաօք

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ 182

ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

— Վարդապետութեան աստեաններ
Հայ Եկեղեցւոյ մէջ

«ԼՈՅՈՒ» 184

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

— Տարիներ յետոյ

ԵՂԻՎԱՐԻ 188

— Հայ լեզուն

Գ. ՃԱՐՏԱՐ 191

ՄԵՐՈՎ - ՄԱՇՈՑ

ՇԱՀԷ ՎՐԴ. ԱՃԷՄԵԱՆ 192

ԲԱՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ

— Գիլգամեթի դիւցազներգութիւնը

ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ՎՐԻ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ. 196

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

— Միջոցը եւ ոգին

ԹՐԳՄ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԻԱՊԵՏ 199

ԱԿԱՄԱՅ ԱՆԳՐԱԳՐԱՐՈՒՄԻՆԵՐ

ԽՄԲ. 203

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Եկեղեցական - Բնական

208

— Պատեօնական

208

— Նուիրատուութիւն

208

ՍԻՈՆ - ի Տարեկան Բաժնեգիրն է,
բոլոր երկիրներու համար, Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem (Jordan)

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النافذة رئيس الاساقفة هايكازون أبراهاميان
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس ١٩٦٢ يوليو العدد ٧

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem, Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Archbishop Haigazoun Abrahamian, Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

կառավարողներ չեն դադարիր հին ըսածներն նորոգել, և անգամ մը հերքուած ցուցմունքները կրկնել, և անյարմար վկայութիւնները վերստին յառաջ բերի՝ որպէս զի մեր Ս. Եկեղեցին անարդէն և նախատես, մեզ ալ պարտք կը գտնայ ջատագովակոն ջանքերը չինսոյել, և խօսիլ և գրիլ ի պաշտպանութիւն մեր Ս. Եկեղեցւոյն և ուղիղ հաւատոյն, և փորձուած հարուածներուն դիմաց պաշտպանողաբար դիմադրել:

Արդ զիտնալով հանդերձ, թէ ինչ որ մենք կարենանք ըսել՝ մեր նոր գիւտերը չեն, և թէ մեր Ս. Հարց ուղղափառութեան պաշտպանութիւնը նոր ջատագովութեան չի կարօտիր, այլ որովհետեւ նոր գայթակղութիւն յարուցանելու ճիգ ընողներ կան, և մեր Ս. Հարց դաւանութիւնը այլայլելու նորանոր փորձեր կ'ըլլան, կը կարծեմք թէ չեմք կրնար արդարանալ՝ մեր լուութեան մէջ ուրիշներէ կանխաւ գրուած և խօսուած լինելուն համար. և ոչ ալ մեզմէ առաջ իններուն արդիւնաւորութեամբ մեր պարտականութենէն զերծանիլ: Ուստի հարկ կը զգամք նորոգեալ առարկութեանց դէմ պատասխանները կրկնել և թիւր իմացուածոց դէմ ուղիղը երեքկնել և մեր Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեան դէմ հրապարակ նետուած սխալ կարծիքները ցրել, որով ո՛չ թէ դուք ալ օգտուրիք, այլ մանաւանդ զործածէք զանոնք հաւատացեալ ժողովրդեան մէջ հաւրաւոր գայթակղութեանց առջին առնելու ճշմարիտ քարոզութեամբ և ուղիղ մեկնաբանութեամբ:

Այս նպատակով կ'ուղղեմք ձեզ ներկայ շրջաբերական իբր մեր առաջին շրջաբերական թղթոյն յրումը, և իբր առձեռն բացատրութիւն մը Ս. Գիրքէն և Ս. Հայրերէն առնուած այն վկայութեանց, որք այս օրեր վերստին մէջտեղ հանուեցան Հայաստանեայց Սուրբ և Ուղղափառ Եկեղեցին արհամարհելու և անուանարկելու նպատակաւ:

Եւ յիշուի, ո՛վ երբեք կրնայ կարծել, Սիրելի՛ք, թէ տակաւին պիտի գտնուին այնպիսիներ, որք անկատար մտածումով կը խորհին կրօնական իրաց վրայ, և Քրիստոսի Եկեղեցին կը ներկայացնեն այն կերպով որ իրօք անոր նուաւսացումն է, և այն վճիտ սէրը՝ զոր Քրիստոս իր Աւետարանի հիմն ըրաւ՝ քմահաճ շահադիտութեանց կը ծառայեցնեն: Փոխանակ Աւետարանի մարդասիրութիւնը լաւ հասկնալու, փոխանակ անոր վսեմ ու գեղեցիկ ոգին ու բարոյականը ամէն անհատի սրտին մէջ տարածելու, փոխանակ մարդուն ազնիւ զգացումներ ներշնչելու՝ զորս Աւետարանը մեր առջև կը դնէ, կը ջանան ընդհակառակն Քրիստոնեայ անհատին մէջէն հեռացնել Աւետարանի այն բարիքները, և անոր տեղ դնել այն սին ու սնափառ ոգին, որ նախատինք է Քրիստոնէութեան և անոր երկնաւոր Հիմնադրին: Մարդասիրական զգացումով մօտեցան Լատին և Կաթոլիկ Եկեղեցականք ալ մեր խիղճերուն և նպաստի բաշխման սկսան, և մեք երախտագիտութեամբ իրենց պատասխանեցինք: Բայց ահա հաց ջամբած ատեննին՝ փոխարէն պահանջեցին անոնց ԼՈՅՍ ՀԱՆՍԻՍԺԻՆ, և դրամ տուած տոնենին՝ Եկեղեցին փոխելը պայման դրին, այնպէս որ ուր նպաստաւորեալք այդ պայմանը չզործադրեն, սկսած են նաև դատաստանաւ և բռնի յետս առնուլ տուած ողորմութիւններն: Միւս կողմանէ իրենց այս տխուր զործին արդարացում մը տալու համար վարդապետական անսովորութիւններու և դա-

անաբանական խնդիրներու ալ մօտան, և յանդգնեցան յայտարարել թէ Հայ եկեղեցին Գրիգոր Լուսաւորիչէն սկսեալ մինչև Ներսէս Լամբրոնացին Հռովմէական և Հռովմէադաւան, Լատինադաւան և Լատինամիտ եղած է, և թէ Հայերն ալ երբ Հռովմէադաւանութիւն կ'ընդունին անոնց հետեւած կ'ըլլան։ Այդ անտեղի կարծիքին պաշտպանութիւնն ալ հրատարակեցին անանուն տետրակով մը որով Մեր Սուրբ Հարց Դաւանութիւնը բացատրել կարծելով, իրապէս դայն այլայլել յանդգնեցան։ Այդ փոքրիկ տետրակը մէկ կողմանէ շատ մը վկայութեանց խօսքեր յառաջ կը բերէ, մանաւանդ մեր Ս. Հարց գիրքերէն, բայց և ոչ մին ուղղութեամբ և ճշմարիտ իմաստով, իսկ միւս կողմանէ Ազգային և վարչական տեսութիւններ կը պարզէ չարամիտ անարկութիւններով և անճանգով պարծենկոտութեամբ զարդարեալ։ Մեր նպատակը չէ այդ վերջին կետերուն հետեւիլ, որք վարդապետական տեսութիւններէ շատ հեռու են, այլ միայն դաւանութեանց և վկայութեանց մասին քանի մը բացատրութիւններ տալ, որպէս զի չըլլայ թէ ոմանց միտքերը պղտորին, կարծելով թէ իրօք մեր Ս. Հարց գիրքերը կը պարունակեն այն իմաստները, զորս տետրակին հեղինակողը բռնազբօսելով դրած է անոնց բերնին մէջ։

Նա կը կարծէ թէ Քրիստոսի եկեղեցին Պետրոսի վրայ շինուած է և հաւատացեալ ըլլալու համար պէտք է «Հռովմայ եկեղեցւոյն մէջ մտնել»։ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ բուն ոգւոյն և ճշմարիտ վարդապետութեան հակառակ ըլլալէ զոտ ողջմտութեան ալ հակառակ է ենթադրել թէ եկեղեցին Պետրոսի վրայ շինուած ըլլայ։ Մինչդեռ Աւետարանը և բոլոր Նոր Կտակարանը կը վկայեն թէ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ միակ Հիմը և Դուլն ինքն Քրիստոս եղած է. իրօք ալ հնար չէր եկեղեցւոյ մէջ բուն հիմէն գաւառիչ հիմ մ'ալ ստեղծել, «Զի հիմն այլ ոչ որ կարէ դնել քան զեղեալն որ է Յիսուս Քրիստոս» (Ա. Կորնթ., Գ. 11)։ Եկեղեցին Պետրոսին չէ այլ Քրիստոսին է, և ասոր հակառակող ինքնահնար վարդապետութիւնը հեռի է Նոր Կտակարանի ոգիէն և Քրիստոնէութեան առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ և հինգերորդ դարերու ճշմարիտ ընդհանրական և համամիտ Ուղղափառ եկեղեցիէն։ Հեռի է ոչ միայն մեր Ս. Հայրապետներուն և վարդապետներուն գրուածներէն և ոգիէն, այլ նաև բոլոր ուրիշ եկեղեցեաց Ս. Հայրերու գրութիւններէն և ողջամիտ վարդապետութիւններէն։ Պարզապէս սխալ է Ս. եկեղեցւոյ յայտնի վարդապետութեան հանդէպ նորահնար կարծիքներ ստեղծել և անոր վսեմ զաղափարները թիւրել, և կարծել թէ մի միայն Հռովմէական եկեղեցիէն պէտք է փրկութիւն անկախել։

Այն տեսակ կարծիք մը քաղաքական ձգտումներէն յառաջ եկած մի դրութիւն է, զոր մերժեց և կը մերժէ միաձայնութեամբ Արևելեան հնազոյն եկեղեցեաց խումբը, և որ բաժանմանց և պառակտմանց պատճառ եղաւ Արևմտեան եկեղեցեաց մէջ։ Իրաւ է որ այդ դաւանաբանութիւնը ուղեց իւր սերմը գտնել Աւետարանի մէջ, բայց այնչափ կամաւոր հասկացողութեամբ և այնչափ տկար պատճառաբանութեամբ որ իր շրջանակէն դուրս չկարաց ընդունել ընծայել իւր վարդապետութիւնը, և միայն արտաքին շահուց զօրութեամբ յալողեցաւ փոքրիկ հատուածներ կազմել աստ և անդ։

Նոր տետրին հեղինակն ալ իր Հռովմէագաւաւն վարդապետութեան նոր փաստաբանութեանը կը ձեռնարկէ և կը կարծէ թէ մեր Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերը ճանչցած ըլլան զայն և իրենց զրութեանց մէջ դաւանած: Կը յանդգնի նոյնիսկ ըսել թէ «Վանայ նորագործ ժողովրդեան պէս Լատինադաւան էր մեր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայրն ալ, որ եղև հիմնադիր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ», և առջև կը բերէ ինչ ինչ խօսքեր՝ քաղելով մեր նախնեաց գիրքերէն: Ստիպել մեր Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերը չէին կրնար ինքնահնար վարդապետութիւններ և դաւանանքներ ստեղծել, երբ Քրիստոս անանկ ըսած չէր և Առաքեալները առանկ քարոզած չէին: Իսկ Նոր Կտակարանը իր ամբողջութեամբ և Քրիստոսնէական Եկեղեցւոյ պատմութիւնը իւր հնութեամբ մեզ ցոյց կուտան թէ կա մայական է Պետրոսի Առաքելական պաշտօնը Առաքելականէն վեր աստիճանի մը բարձրացնելու ճիգը:

Մատթէոսի Աւետարանին մէջ (Մատթ. ԺԶ. 18-19) կը կարդամք այն ճշմարիտ դաւանութիւնը զոր բոլոր Առաքեալներուն կողմէն արտասանեց Պետրոս թէ «Իսկ ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ», առ որ Յիսուս պատահանեց, «Երանի քեզ Սիմոն որդի Յովնանու, զի մարմին և արիւն ոչ յայտնեաց քեզ, այլ Հայր իմ որ յերկինս է: Եւ ես քեզ ասեմ զի դու ես Վէմ, և ի վերայ այդք վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ և դրունք դժոխաց զնա մի՛ յաղթահարեսցեն»: — Այս խօսքերը Լատինամիտ վարդապետաց առիթ եղած են զանազան ենթադրութիւններ ընելու, և կերպով մը Քրիստոսի խօսքերը այլալեւու, որպէս զի Պետրոսական և Պապական գերիշխանութիւն մը ստեղծուի: Քրիստոս պարզապէս յանուանէ կոչած է զՊետրոս, «Իսկ ես Պետրոս», ինչպէս Յոյն բնագիրն ունի, յորում լաւ կը տարբերին Պետրոս և Պետրա արական և իզական անունները, որք յԱսորականն Կիփաւս և ի Հայականն Վլմ թարգմանուած են անխտաբար: Հետեւեալ Քրիստոս Սիմոնին կանուխէն արուած (Յովհ. Ա. 42) Պետրոս անունէն առիթ կ'առնու զՎմ օրինակը քաղելու, և այդ վիմին վրայ, կ'ըսէ, «Պիտի շինեմ Եկեղեցիս»: Ո՞ր զՎմին վրայ, Պետրոսի՞: Ո՞չ, այլ այն ճշմարիտ զՎմին վրայ, զոր Պետրոս դաւանեցաւ ըսելով «Իսկ ես Քրիստոս կենդանի Աստուծոյ Որդին» և յետոյ իր թղթոյն մէջ բացայայտ քարոզեց թէ նա ինքն Քրիստոսն է «Վէմ կենդանի և Վլմ ըստիր, զուլս անկեան պատուական» (Ա. Պետ., Բ. 4-6): Ուրեմն Քրիստոնէական Եկեղեցին կենդանի Աստուծոյ Որդւոյն Քրիստոսի վրայ շինուած է, և այս իմաստը միայն Աւետարանի ողորդն համաձայն է: Եթէ ուրիշ ենթադրութիւններ յերկրէինք, այն ատեն Քրիստոսի Եկեղեցին շատ փոքրկացուցած պիտի լինէինք, մինչդեռ Եկեղեցին՝ զՔրիստոս իրեն հիմ անուանելով շատ բարձր է, և որ և է մահկանացու էակի մը վրայ շինուած տկար հաստատութիւն մը չէ: Աւետարանին նոյն տեղը կը գտնեմք որ Պետրոս «Սատանայ» կը կոչուի (ԺԶ. 23): Անոնք որ անուններու և կոչումներու վրայ կը խաղան, թերևս Եկեղեցին Սատանայի վրայ հիմնուած պիտի ըսեն, այլ մեզ քաւ լիցի, այսպիսի անձան պատճառաբանութիւններու և մեկնութիւններու հետևիլ:

Պէտք է Աւետարանի ողին լաւ ըմբռնենք որ Քրիստոսի ողին է, Քրիստոսի Առաքելոյց մէջ մեծ ու պզտիկ չկար, այլ ամէնքը հաստատ էին: Պէտք

չէ մոռնալ որ երբ Առաքելոց մէջ մեծութեան և առաջնութեան խնդիր ծագեցաւ, Քրիստոս անոնց մէջէն իսպառ հեռացուց այդ մտածումը: Գեղեցիկ մէկ կտոր է այդ որ նոյն տեղ մեր առջև կ'եննէ, և լուսաւոր կերպով ցոյց կուտայ թէ նախընթացաբար (Մատթ. Ժ2. 17) Քրիստոսի առ Պետրոս ուղղած խօսքին մէջ, հարկաւ առանձնաշնորհումի մը և զերիշխանութեան մը խնդիր բնաւ երբեք տեղի ունեցած չէր, ապա թէ ոչ չէին գար հարցնել աշակերտները՝ թէ լավ ի՞նչ է մէնչ մեծ յարգալուծութեան երկնիք» (Մատթ. ԺԲ. 1): Եւ որովհետեւ Առաքելոց մէջ տարբերութիւն չկար, անոր համար կանխաւ ի դէմս Պետրոսի ամենուն խոստացուած իշխանութիւնը (Մատթ. Ժ2. 19), այս անգամ ուղղակի և հաւաստարապէս ամենուն կը տրուի, Եկեղեցին կառավարելու, կապելու և արձակելու իշխանութիւնը, և ո՛չ թէ միայն Պետրոսի, լավէն ասեմ ձեզ, զոր կապիցէք յերկրի, եղիցի կապեալ յերկնս, և զոր արձակիցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկնս» (Մատթ. ԺԲ. 18): Յիսուս իւր բոլոր կենաց մէջ աշակերտաց ամբողջը հաւաստարապէս հրահանգեց, և ոչ թէ միայն Պետրոսի, և հուսկ ուրեմն վերջին բաժանման ատեն ամենուն հաւաստարապէս միեւնոյն առաքելութեան պաշտօնը տուաւ (Մատթ. ԻԸ. 19-20): Ուսուցանելու և վարդապետելու իշխանութիւնը աշակերտաց ամբողջին տրուեցաւ, և ո՛չ թէ Առաքելոց մէջէն մէկուն կամ միւսին: Աւետարանի ամէն մէկ էջէն նոր նոր դասեր մեր առջև կ'եննեն, և անոնց մէջ կը տեսնեմք միշտ որ Քրիստոսի Եկեղեցւոյ հիմը շատ հաստատուն է, որովհետեւ Քրիստոս ինքն է այն, և աշխարհի մէջ եկեղեցին ու է մարդկային անհատի չափով կապուի, այլ միայն Քրիստոսի, որ Քրիստոնէութեան և անոր եկեղեցւոյն հիմն ու հիմնադիրն, և զուխն ու պետն է: Ի դէպ է յիշել նաև Ջեքեղէսի երկու որդւոց առաջարկը, երբ կը խնդրէին Քրիստոսի աշխատանքը հաւատարմանը մերժողական եղաւ, և հեռացուց դիրք մը զրաւել, Քրիստոսի պատասխանը մերժողական եղաւ, և հեռացուց անոնց միտքէն զերիշխան լինելու զազափարը: Քրիստոս մինչև իսկ ըսաւ, թէ ինքն իսկ չի կրնար տալ Առաքելոց մէջ մէկուն միւսին վրայ աւելի իշխանութիւն ունենալու առանձնաշնորհումը (Մատթ. Ի. 23): Ո՛ւր կը փնայ ուրեմն Պետրոսի տրուելիք կամ տրուած զերիշխանութիւնը, եթէ Առաքելոց մէջէն կը զանուէին երկու եղբայրներ, որք դեռ բարձր դիրք մը ստեղծել կը խորհին և այսպիսի խորհուրդին անտեղի լինելը կը լսեն:

(Երարուակեղի՝ 1)

ՄԱՂԱՔԻԱ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Հ Ր Ա Շ Ք Ը

«Ազգ չար եւ շնացող» ճեան խնդրէ,
 Խ ճեան մի՛ ծաղի ճմա, քայց ճեանն
 Յովնանու մարգարէի:
 (ՄՍՄՔ. ԺՁ. 3):

Այսպէս արտայայտուեցաւ Մեծ վարդապետը Հրեայ ժողովուրդին նկատմամբ, երբ անոր ներկայացուցիչները զինքը փորձեցին համար օր մը խնդրած էին իրմէ որ ճեան մը ցոյց տար իրենց: Եւ աւելցուցած էր Յիսուս թէ Յովնանի նշանը միայն ցոյց պիտի տրուէր իրենց:

Բայց ի՞նչ է նշանը Յովնանի: Ան իր մահուան ու առօրէ՛ աշխարհին ու մեղքին վրայ տարած յաղթանակին գերազոյն ու փրկարար հրաշքն էր, որ ինքնին բաւ պիտի զար մարդոց հոգիներու փրկութեան: Եւ ուստի հարկ չտեսաւ Յիսուս ուրիշ հրաշքի մը ցուցադրման:

Եւ սակայն ի՞նչ է հրաշքը:
 Հրաշքը իր սովորական առումով զանցումն է բնութեան յատուկ օրէնքներուն ու կարգուսարքին: Եւ այդու իսկ կը հակադրուի գիտութեան: Օրինակ, թիտականօրէն փաստուած է թէ arsenicը բուժնաւոր է և մահացու ազդեցութիւն կը գործէ զայն ճաշակողին վրայ: Արդ, եթէ պատահի որ մէկը նոյն այդ դեղը ճաշակելով հանգեւոր թոյնէն, այդ երևոյթը հրաշքով միայն բացատրելի կը դառնայ գիտական աշխարհին համար: Կամ, հակառակ բնութեան օրէնքներուն, եթէ արեւը յամառի մայրամուտի սովորական ժամէն ետք շողալ երկնակամարին վրայ, պատահածը որակելու համար ուրիշ բառ չունինք եթէ ոչ հրաշքը:

Եւ սակայն արտաքին, բնական ու գիտական երևոյթներէն երբ անցնինք մեր հոգեւոր կեանքը ուսումնասիրելու, պիտի տեսնենք որ հոն ևս հրաշքներ տեղի կ'ունենան, և շատ աւելի յաճախակիօրէն:

Հրաշքներ սակայն՝ որոնց բարեբար ազդեցութիւնը գերակշիռ է աշխարհին մեղք տուած բոլոր բարիքներէն: Պատահա՞ծ հրաշք մը պէտք չէ՞ նկատել, երբ յանկարհոգեկան արիւթիմամբ օժտուած ու Աստուծոյ զօրութեամբ սպառազինուած ըլլալու խոր գիտակցութիւնը կը ծնի մեր սրտերուն մէջ, և որուն հետեանքով, երէկուան մեր մտազխառնութիւններն ու մաշեցնող հոգիքը անզօր կը դառնան մեղք ընկճելու ու մատանջելու: Երբ Աստուծոյ իմաստութեան լոյսէն կաթիլ մը կ'իյնայ մեր մտքերուն մէջ ու առօրէ՛ մեր հոգիներու փրկութեան համար էական հարցեր, որոնք մինչև երէկ աղօտ ու անհասկնալի կը թուէին մեզի, կը դառնան յստակ ու պարզորոշ: Ու երբ մեր փոքրիկ հաշիւներն ու ճղճիմ ետք գոհացող շուայտանքն ու սին վայելքները կը փոխարինուին անանց ու յաւիտենական արժէքներով պայմանաւոր այն միւս երանութեամբ՝ որուն ակնարկած էր Քրիստոս իր մատնութիւնը կանխող յուզումնալից պահերէն մէկուն:

* *

Անցած է այսօր դարը հրաշքներու, ինչպէս կը փորձեն իրենք զիրենք խորհլկարգ մը սկիզբովներն ու սնապաշտեր: Բայց ինչո՞ւ այդ մտածումը, երբ հրաշագործ էակը — Աստուած — կայ ու կը գործէ յաւիտեան: Եւ սակայն պէտք չէ մոռնալ թէ Քրիստոս իսկ, որ կատարեալ Աստուծոյ և կատարեալ մարդու բնութիւնները տաւ էր իր վրայ իր մարդեղնութեան շրջանին, հրաշքներ գործեց միայն այն ատեն՝ երբ հարկաւոր նկատեց այդ կատարելու համար բարեգործական արարք մը և կամ իր աշակերտներուն պարզելու համար իր աստուածային հանգամանքը: Այդպէս էր, օրինակի համար, պարագան Գալիլիոյ ծովու ջուրերուն վրայէն Անոր քալելուն ու հիւանդներու բժշկութեան: Եւ կամ հացերու բազմացման հրաշքին՝ որ արդիւնքն էր Յիսուսի սննդովու ոչխարներու նմանող բազմութեան հանդէպ ունեցած գերազանց ու անսահման գուժին: Ո՛չ մէկ հրաշք, որուն նպատակը ըլլար միայն իր մէջ գերբնական և անհասկնալի զօրութեան

ԿԼԵՈՆԵԳԻՏԿԿԵՐԸ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Ս.

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒՆ ՏՐՈՒԱԾ

ԻՐԱՒՈՒՆԻՔՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տաթևացին, շարունակելով Վեստրոպի մասին իր տեղեկությունները, անոր գէպի Կ. Պոլիս ճամբորդությունը կը դնէ Թէպոս Բ. ի (408-450) և Ոսկեբերանի (+ 407) ատեն(*), և կ'ըսէ թէ անոր ժողովք արարեալ ետուն նմա գաւազան վարդապետութեան քարոզել և ուսուցանել յամենայն ազգս: Եւ յայնմ հետէ՝ աստիճան վարդապետութեան յաջորդեցաւ առ միմեանս, և եղեն թարգմանիչք և վարդապետք ազգիս մերոյ, որպէս Մովսէս, Դաւիթ և այլք ըստ կարգի, մինչև հասեալ ի վերջին ժամանակս առ մեզ վերջացեալքս յամենայնիս (Ձմեռան Հասոր, Գլ. ԼԱ.):

(*) Ս. Մեսրոպ չէր կրնար Ոսկեբերանի պատրիարքութեան ատեն Կ. Պոլիս գացած ըլլալ: Հայերէն գիրքսու գիւտը կը զրուի արդէն 404-406/ին և մենք փոսնէք որ Ս. Մեսրոպ այդ թուականէն՝ այրիքն Ոսկեբերանի վախճանուէն շատ ետքը դնաց Կ. Պոլիս:

Ըով է միայն որ մենք ատակ պիտի ըլլանք գործելու հրաշքներ. հրաշքներ սակայն՝ որոնք ուրիշները զարմացնելու ու մեր Փարիսեցիական բարեպաշտութիւնը հրապարակելու տեղ պիտի յեղաշրջեն ամենէն առաջ մեր հոգեկան աշխարհը, զայն քանալով Քրիստոսի պայծառ լոյսին: Ու ճիշդ ինչպէս մեզմէ դուրս պատահած հրաշքներ մեզ կը հիացնեն ու կը լիացնեն, նոյնպէս և աւելի մենք պիտի լիանանք ու յորդինք աստուածային սիրով, երբ այդ հրաշքները իրագործուին մեզմէ ներս:

Այդ կենսագործող հրաշքը պատահեցաւ առաքեալներու, ինչպէս նաև Քրիստոնէա-

Տաթևացին սփարդապետաց և եպիսկոպոսաց գործերուն տարբերութիւնը բացատրելու համար ձեռք կ'առնէ Լ. Կորնթ. ԺԲ. 28 համարը. — «Ձորս եղ լիստուս յեկեղեցւոյ այս են. նախ զառաքեալս, երկրորդ զմարգարէս, երրորդ զվարդապետս —, և դարձեալ կարգ մը խորհրդապաշտական մեկնութիւններով Պողոսին ըրած դասաւորութեան մէջ կը տեսնէ երրորդութեան յայտնութիւնը. «Պատկեր երկն անձնաւորութեանց սոքա են ի յեկեղեցի. ի դէմս Հօր՝ Մարգարէքն, ի դէմս Որդոյ՝ Առաքեալքն, ի դէմս Հօգւոյն Սրբոյ՝ Քրիստոսը՝ Վարդապետք. զի Հօգին քննէ գամենայն և զբանս լիստուսոյս: Դարձեալ Վարդապէք որպէս խորհեցեալ բան, Առաքեալքն որպէս խօսեցեալն և Վարդապետք որպէս գրեալն բանս: Առաքեալքն, կ'ըսէ Տաթևացին, այս քնական կարգը կամ դասաւորութիւնը կը փոխէ արուեստականին և արժանաւորները կը նախագահէ: Ծնորդաց և ճշմարտութեան համար՝ առաքեալները առաջ կը դնէ, ետքը մարգարէները՝ ստուերին և օրինակին համար և վերջապէս վարդապետները՝ սրբոյ ճշմարտութեան պիտոյնց նոցին: Որովհետև վարդապետներն են որոնք Առաքեալներու և Մարգարէներու շինածներուն եզր և պարիսպներն են, վարդապետներն են որոնք կը թարգմանեն ու կը մեկնեն անոնց գրուածքները:

Եւսկ թէ ըրպէս են սոքա այժմ եկեղեցիս: Հիմա եկեղեցւոյ մէջ հայրապետ-

կան Եկեղեցւոյ բնաւոր սուրբերու հոգիներուն մէջ, Անոր շնորհիւ էր որ Ս. Պողոս իր հրեական մոլիստանութենէն դարձաւ քրիստոնէութեան, ու եղաւ մէկը անոր միծաղոյն ջահակիրներէն: Ու Ս. Հոգիով իրագործուած այդ հրաշքն էր որ Պենտեկոստէէն ետք մեզից առաքեալները երթալու և աշխարհի չորս ծագերուն աներկելի քարոզելու Քրիստոսի Ս. Աւետարանը:

Մեզմէ դուրս կատարուելիք հրաշքներն առաջ ու աւելի, մարդկութիւնը առաւել քան երբեք այսօր պէտքը ունի Աստուծոյ Ս. Հոգիին մեր մէջ ներգործումով պայմանաւոր կենսապարզ և հրաշքին:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ներքե Եպիսկոպոսներ առաքելական աստիճան ունին, իսկ վարդապետներ՝ մարգարեական աստիճան. և Սե այսպես վարդապետք և Եպիսկոպոսք՝ ունին զիշխանութիւն և զաստիճան երկք զիշխանութեան և զաստիճան Երկք զիշխանութեան և Եպիսկոպոսներ Պոզոսի յիշած երկք զաստիճան իշխանութեանն ալ ունին: Եւ վարդապետական ու Եպիսկոպոսական այս կրկին իշխանութեանն ալ հարկաւոր են եկեղեցւոյ մէջ. ինչպէս որ աշխարհու ականջներ իրարու օգնական ստեղծուած են, այսպէս ալ եկեղեցւոյ մէջ վարդապետներ ու Եպիսկոպոսներ օգնական են իրարու: Մարգարայի մարմնի վրայ ալ կը տեսնէ Տաթեացի Նուիրապետութեան օրինակը. գլուխը նշանակ է կաթողիկոսին, որ զլուխ է բար ազգին և կամ աստիճանին: Ինչքը նշանակ է Եպիսկոպոսին, որ կը նշանակէ թեոք, ինչպէս Քրիստոսը վարդապետներ, սակայն որ Քրիստոսը վարդապետներ և Սեկնիւններ, որք ծածկեն (ծածկեն) մտքը զանախորին և տան կերակուր աշակերտել անձնաց, վարդապետը խօսքի իշխան (տէր) է, որ կը հրամայէ և կ'ուսուցանէ, Եպիսկոպոսը գործի իշխան (տէր) է, որ կը կատարէ և կատարել կու տայ: Վարդապետը կ'ուսուցանէ ողորմիլ ու ներել, զիջալ ու դառնալ չար գործերէ. իսկ Եպիսկոպոսը արարարութիւն և հաստեցում կը պահանջէ և պատժել ու խրատել կու տայ յանցանքները: Վարդապետը Եկեղեցւոյ մէջ տեսական իմաստասէրն է, որ խօսքով կ'ուսուցանէ և կը խրատէ. իսկ Եպիսկոպոսը գործնականն է, որ Եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներ կը կատարէ և կատարել կու տայ: Վարդապետը Լիտուանոյ պատգամը ժողովուրդին կը բերէ, Եպիսկոպոսը ժողովուրդին աղօթքն ու աղաչանքը առ Լիտուան տանի: Ասկից յայտնի է որ երբ վարդապետը կը քարոզէ, իր երկու արեւմտեք ժողովուրդին կը դարձնէ և կը խօսի անոնց, իսկ Եպիսկոպոսը արեւելք կ'ենտրոնէ կ'աղօթէ ու կը պատարագէ և ժողովուրդին նուիրները Լիտուանոյ կը մատուցանէ (*):

(*) Ուսնը կը բանադարձան և կ'ընեն, կը յարէ ծածկացին, թէ վարդապետը Նախ Սարկաւագի կարգն ունի և ետքը Քահանային. բայց կ'ընենք թէ վարդապետը իբր վարդապետ և Ուսուցիչ

Վարդապետը ազատաւոր է և քննող, իսկ Եպիսկոպոսը անոր բոլոր ժողովուրդներուն (աշակերտներուն) վերականգնէ և հրամայողը: Եպիսկոպոսը միայն իր վրձնակին տէրն է և ոչ իշխան այլ զվրձնակին. և եթէ հրամարձակի և ձեռնադնութիւն ընէ, ասի պոռնկութիւն է. իսկ վարդապետը սփեռաւէր է և խրատող յամենայն վրձնակ, յամենայն ժողովուրդ և ամենայն ազգացունի իշխանութիւն: Ինչպէս որ երկու տեսակ իշխանութիւն կայ, հոգեոր և աշխարհական, հոգեորը ծածուկ է և թաքուն, իսկ աշխարհականը փայլամ և երևելի. նոյնպէս եկեղեցւոյ մէջ ալ երկու տեսակ իշխանութիւն կայ, այսինքն Եպիսկոպոսականը և վարդապետականը. Եպիսկոպոսներ պայծառ և երեսիլ իշխանութիւն մը ունին, այսինքն և ի տալ և իշխելով, իսկ վարդապետներ՝ ծածուկ և թաքուն, իշխանութիւն ունին միայն խօսքով քարոզել, ազդեանք ունենալ սորվեցնել, Լիտուանոյ օրէնքներուն զէմ բոլոր յանցանք ընողները խրատել և յանդիմանել: Վարդապետներ զիրեքիւր խորքը կը մխրձնեն և հիմաւորք իմաստասէրներն խօսքերը կը քննեն և ի յայտ կը բերեն: Իսկ Եպիսկոպոսներ կ'առնեն անոնց խօսքերը և կը սորվեցնեն իրենց ժողովուրդին ինչ որ պէտք է, կամ «վարդապետքն պատրաստեն և ժողովեն զքանն և Եպիսկոպոսք վերականգնէք են՝ թաշխեն և տան»: Վարդապետներ մեղուներու պէս են, որոնք զանազան ծաղիկներէն անոյլ մեղր կը հաւաքեն հիւանդներու բժշկութեան համար: Իսկ վարդապետներն ալ Սուրբ Գիրքէն իրենց պատմի խօսքերը կը հաւաքեն, որ բնական լիտուանի խօսքերը բժշկեն, իսկ մեղրները հիւանդացածները բժշկեն, իսկ բարի Եպիսկոպոսքն են որպէս մայր նոյնի բարի հրամանաւ ժողովեն զնիւթսն: Եւ որք Եպիսկոպոսքն են որպէս բրէտք՝ որք ոչ հաւաքին զքանն սուրբս, այլ և զայլոց

որեւէ կախում չունի Եպիսկոպոսն, քան թէ Քահանայութենէ: Իրաւ որ Սարկաւագն ալ կը քարոզէ, վարդապետն ալ կը քարոզէ, բայց ասի որպէս Վարդապետ համանունութիւն է. օրովնեւ վարդապետ կը քարոզէ և կ'իմաստասիրէ. զգի առաքելաւոր կը քարոզէ և կ'իմաստասիրէ. իսկ Սարկաւագն միայն ժողովուրդին կը քարոզէ, ասորք իրարմէ տարբեր բաներ են:

հաւաքեալսն ցրուեն և կորուսանին^(*)։ Երկու մեծ լուսաւորներ, արեւ և լուսին, մեզ կը լուսաւորեն։ Եպիսկոպոսները արեւ են, իսկ վարդապետները՝ լուսին։ ոչ անոր համար որ լուսինն իր լույսը արեւէն կ'առնէ, եզր վարդապետքն չունին զխառնութիւն չեպիսկոպոսացոյ, այլ անոր համար որ երկուքն ալ մեզ կը լուսաւորեն։ Եյսպէս, վարդապետներ մարգոց միջև կը փոխադասեն միզաց գիշերը և ազիտութեան խառնուրդը, եպիսկոպոսներն ալ աստիճաններու լույսը կը պարզեն և ուղիղ հաւատքի և բարի գործերու մէջ կը հաստատեն։ Այս երկու իշխանութիւնները Պետրոս և Պողոս առաքեալներու վրայ ալ կ'երևին։ Պետրոս, որ վէժ եկեղեցւոյ և արածող ոչխարաց կոչուեցաւ, անշահակէ զհայրապետս և զեպիսկոպոսունս, որք հիմն եկեղեցւոյ են և արածող բանաւոր հօտին Քրիստոսին։ իսկ Պողոս, «որ ընդ ոչորտս տիեզերաց քարոզեաց զքանն կենաց, օրինակէ զվարդապետս և զքարոզողս բանին Աստուծոյն, Առաքեալը կ'ըսէր. ես քարոզելու հրամանս առի և ոչ թէ մկրտելու։ օկլլապես եւ Բաղդէ պարս և վարդապետն միտս են ոչ զեկեղեցւոյ կարգ կ'աւարել»։

Տաթևացիներէն կ'անդադրուանայ Մարգարէից և Առաքելոց վրայ և անոնց հետ կը բաղդատէ վարդապետներն ու եպիսկոպոսները։ Վարդապետներ մարգարէներու գործն ունին, իսկ եպիսկոպոսները՝ առաքեալներունը, և ասոր համար կ'ըսուի առաքելագործ եպիսկոպոսացոյ։ Եւ որովհետեւ առաքելաւորութեան գործը կրկին է, քարոզիլ և ձեռնադրել, հիմա եպիսկոպոսներն ալ կրկին գործն ունին ուղի ըստ այնմ որ քարոզեն, այլ ըստ այնմ որ մկրտեն և ձեռնադրեն։ Այս ըստածներէն կ'երևի որ վարդապետներ մարգարէական գործն ունին, իսկ եպիսկոպոսներ՝ առաքելական և ոչ թէ վարդապետական։

Տաթևացի այլ բացատրութիւններէն ետքը կ'ըսէ թէ քանի որ վարդապետներ մարգարէական և առաքելական գործն ու-

նին միանգամայն, պէտք է որ անոնց նմանին, և կը թուէ ունոնց պարտականութիւնները, որոնք կը յիշեցնեն մեզ պատգամներէն, որոնք ինչ քանաձեռնները։ Մարգարէները պիտի իրենք ժամանակները, Վարդապետն ալ պարտի պանդխտի պատմել, և ի ներկայն խօսիլ և զհանդիմանել քարոզելու։ Մարգարէներ համարձակ էին մեծերու առջեւ և անմիջապէս։ Վարդապետն ալ պարտի ճշմարտութիւնն առանց աւաթի և երկիւղի։ Մարգարէներ կը խրատէին մեծերն ու իշխանները, քանանաներն ու ժողովուրդը։ Վարդապետն ալ պէտք է կատարէ զանոնք, եպիսկոպոս պետ և զայլոն։ Գի նա ունի իշխանութիւն ամենեցուն խրատելոյ և յանդիմանելոյ։ Մարգարէներ միայն իրենց ազգին կը քարոզէին, թէ և երբեմն կը մարգարէանային ուրիշ ազգերու ալ վրայ, զոր օրինակ՝ եզդմայ, Մովսէսի և Նիմուէսացւոյ։ Եւսպէս վարդապետներ պարտ է առաւել քարոզել յազգն իւր, և զժողովուրդ իւր ուսուցանել, և թէ հանդիմանել և ալոյց ազգաց քարոզել եսս^(*)։ Մարգարէներ ժողովրդեան միջքերը երևան կը բերէին և պատուհանները ցոյց կու տային։ Վարդապետն ալ պարտի սյայտ առնել զյանդիման ժողովրդեան և յետ այնորիկ զպատուհան ցուցանել, և այնպէս քարոզեայէ ժողովրդեանն հանապազօրէ։ Ինչպէս որ մարգարէներ խօսքով կը քարոզէին և երբ չլսէին, գործնականապէս ցոյց կու տային իրենց անձին վրայ, Վարդապետն ալ պարտ ինչ որ խօսքով կը քարոզէ՝ կատարել գործքով։

Ըսինք որ Վարդապետներ առաքելական գործն ալ ունին։ Ինչպէս որ առաքելներ օրինակն ու ստուգելը չքարոզեցին, այլ նորը և ճշմարտութիւնը, այսպէս Վարդապետներն ալ պարտին նոր օրէնքն ու ճշմարտութիւնը քարոզել։ Առաքելներ Ս. Երրորդութիւն քարոզեցին, Վարդապետներ ալ զԵրրորդութիւնն աստուածաբանն մի աստուածութիւն, մի բնութիւն։ Ինչպէս որ Առաքելներն առ յ ի մի տեղի կամ միայ

(*) Հաւանական է երթաղբել՝ թէ Տաթևացի առ խօսքով կ'ազնարէ իրեն ժամանակակից և թերեւ նոյնիսկ իրեն հակառակ չար եպիսկոպոսներու, որոնք ինչ ուղիւ յարգել վարդապետին իրաւունքները։

(*) Տաթևացի վարդապետն անկաշխեղ և անուաման քարոզութեան պարագան կը չիլտէ միշտ չմտաւ։ Ձեռնամէկ հաւատ, երես 164ր, 166ր, 168 և 186, 187ր. @

քաղաքի քարուղեցիին, այլ ամենեցուն, այսպէս Վարդապետին պարտ է ամենեցուն քարուղի, կրէից և հեթանոսաց (païens), և յամենայն տեղիս որքան կարեն ընթանան և քարուղին գրանն կենաց. և զայս նշանակէ որ զգաւազանն յեկեղեցւոյն արտաքս բերին, զի ի ներքս ի յեկեղեցի և յարտաքս ունի իշխանութիւն քարուղի և ուսուցանել, հիթէ քրիստոնէից է, հիթէ այլոց ազգացն: Ուրաքեալներ անինչ և անտուն էին, պէտք է որ Վարդապետն ալ տաւոց ընչիցն քարուղէ. կուսութեամբ ապրի, աղքատութեամբ շրջի, որովհետեւ մեր ճշմարիտ Վարդապետը Քրիստոս այսպէս սորվեցունք մեզ ճմարայն զկերակուրն և զհանգրեմն ստանալոյ. որովհետեւ մշակը արժանի է իր կերակուրին և պէտք չէ պահառական լինել բանին Աստուծոյ: Առաքելներ ամէն բան յանձն առին ճշմարտութիւնը քարուղիու համար. ինչպէս Պետրոս խաչուեցաւ, Պողոս նահատակուեցաւ. Փրկիչն ալ ըսաւ, «ուրասցի զանձն և առցէ զխաչն և եկեկցէ զհետիմ»։ ասոր նշանակ է վարդապետական խաչածն և կարմիր շղարչ կապուած գաւազանը — սեւ զայս նշանակէ գաւազանն խաչածն և կարմիր կապեալա(*) — և Առաքելներ նախ Քրիստոսէ սորվեցան և յարութենէն ետքը իշխանութիւն առին քարուղեւու և ետքը Ս. Հոգւոյն ի թուումով զօրացան և այնպէս վաղեցին քարուղեւութան. նայնիսով Քրիստոս, որ Հօր Աստուծոյ իմաստութիւնն է, երեսուն տարի լսեց, մինչև մկրտուեցաւ և Հոգին ընդունեցաւ և ետքը սկսաւ քարուղիլ, այսպէս՝ պէտք է որ Վարդապետն ալ նախ սորվի և ետքը հրամանաւ քարուղէ:

(*) Վարդապետական գաւազանի վրայ խոսեալ տառն կարմիր կապելու պարագան չէր յիշած թաթևացին և այստեղ միայն դիտել կու տայ զայն, որ հետաքրքրական է. Ուսուցիւն ալ հին պատկերներու մէջ, նայնիսով կաթողիկոսներու ձեռքը, վարդապետական գաւազանին վրայ կարմիր շղարչ կապուած է գաւազանի զիւնէն անմիջապէս վար: — Անշուշտ գաւազանի տընչութեան տառն գաւազանը զարդարելու հրահանգը ճիշդ կարմիր կապելու վրայ պէտք է հասկնալ: — Հիմա, ցոնէ մեր մէջ, վերցուած է կարմիր գաւազանէն, բայց հանդիսաւոր օրեր, զոր օրինակ Դպրեմանքի մէջ գաւազանի վրայ կը ձգէին շղարչ մը, կարմիր կամ սպիտակ:

«Զի այս երկուքս հարկաւոր է վարդապետին, այսինքն՝ ուսանիլն եւ հրաման առնուիլ: Զի թէ չէ ուսեալ և ուսուցանէ, մուրտութիւն և հերձուած խօսի, և թէ ուսեալ և առանց հրամանի քարուղէ, անհնազանդ է և ապստամբ. վասն որոյ պատճ է ուսանիլ եւ հրամանաւ քարուղէ: Այս կերպով է որ ժարգարէներու և առաքելներու կը նմանի Վարդապետը (Գ. Տաթևացի, ԶԴԻՄԻՆ ԼՈՐԵ, Գլուխ ԼԲ.):

Այսօր այնչափ անուսնական մնացած Մ. Վարդապետութիւնը՝ կը տեսնուի թէ ո՛րչափ իրական և գործնական պաշտօն մը եղած է երբեմն: Վարդապետը եկեղեցւոյ մէջ տէրն է խօսքին, Վարդապետութեան, Ուսուցման. ան է որ աշակերտներ կը պատրաստէ, հրաման կու տայ անոնց քարուղեւու: Եպիսկոպոսը եկեղեցւոյ մէջ տէրն է վարչութեան, հովուական, վիճակային գործեր եպիսկոպոսի գործերն են: Վարդապետը օրէնսդիրն է և Եպիսկոպոսը գործադիր իշխանը: Խօսքը սահման չունի Վարդապետին համար, ան կը քարուղէ ամէն տեղ, ամէն վիճակի մէջ. Եպիսկոպոսը իր վիճակին մէջ սահմանափակուած է, իր տեղւոյն մէջ միայն հեղինակութիւն ունի:

Այս դրութիւնը նորութիւն մը չէ Հայ Եկեղեցւոյ համար, Այսպէս եղած է սկիզբէն Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ. Եպիսկոպոսին, Վիճակի մը Վերականգնելու կամ Տեսչին գործը զուտ հովուական է. իր խօսուածներն իսկ եկեղեցւոյ մէջ հովուական գործերու կը վերաբերին. Վարդապետն է որ իսկապէս կը քարուղէ, կ'ուսուցանէ:

Մինք տեսանք արդէն թէ Ն. Շնորհալի և Ռ. Գոշ՝ Վարդապետը իր խորհրդականն ալ կը դնեն Եպիսկոպոսին քով, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ ո՛րչափ կարեւոր և ո՛րքան գործնական պաշտօն մը ունեցած է վարդապետը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ:

Արտատպուած Լոյս Շարաքաբերէն, 1906
(Շարունակելի 14)

ՏԱՐԻՆՆԵՐ ՅԵՏՈՑ

(Ս. Սահակ)

Զէր կըրնար մօռնայ,
Սուսերէ ժայթող ծիծաղն այն լիլի,
Արֆային կաւաս,
Եւ դիմ անամուն մոգերուն կանգնած
Իր շուրջն ու հեռուն:

Իր հոգիէն դեռ, քսուտեր առ քսուտեր,
Կ'անցնէին դէմքերն Փըրֆլուններու,
Շրմուէլին զագիր,
Ռոնֆ հոգիի իրենց ալբերուլ,
Պաղ ու մածուցիկ,
Կուգային լեզնել Եկեղեցին մեր,
Պըղծութիւններու ալիքներու նոր
Եւ անպարագիծ:

Ասեմն էր հիմա, որ զարեաւաղախ
Սիրտերն ամբարիւս,
Ըլլային արդար եւ ասուածարժան,
Նըստելու Գահուն Սուրբ Լուսաւորչի,
Ռոնց մեղներուն արճազընումին
Զէին բաւական,
Անհառ մը եղէգ, ովկիան մը մելան:
Ա՛հ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, կը մըսածէր ան,
Զէր պատուեր երկինքն ու չէին թափեր
Վերէն վար ասդեր:

Ասեմն էր հիմա որ շրմագայլեր,
Տոնմիկ եւ օտար,
Խածնէին առիւծն իր գրեկմանին
Հասած այնքան մօտ:

Ոչինչ կը մընար օրերէն ալուուր,
Օրերէն դաժան,
Երբ խորն իր սըրտին, զերթ սուրբ մօրենի,
Կ'այրէր բոցն անհուն հայուն ցաւերուն:
Այծրմ մահուան դէմ հազիւ կը վառէր
Իր մօմը զըծոյն,
Ինքն աւազահաս, հովերէն իրշուող
Զառիթափէն վար:

Բայց կը մըսածէր,
 Թէ մարդ ցաւէ ցաւ, արիւնէ արիւն,
 Իր ճակատագրին կ'երթայ անդադար,
 Թէ մեր օրերու հանդէսէն անդին,
 Մեր արցունքներէն եւ վերքերէն բիւր,
 Կը շինուի մարդոց գըրախսն անանուն,
 Կայլակը անհուն մեր երազներուն:

Ձունէր խորունկ ցաւ,
 Տարիներու մեծ ողջակէզին դէմ
 Կը ժըպէր հանգաւս.
 Կ'անցնին հոգիէն իր պարոյր պարոյր
 Սըլափումները անըստիով ցաւին,
 Ու երազն իր վառ,
 Պրզպըջակ մ'է լոկ,
 Անցեալի ծովուն վըրայ ծրփացող:

Մինակ ու զրհուսմ, ոգի մը ինչպէս,
 Կեցած անցեալի, ներկային դիմաց,
 Իր շուրջն ու հեռուն,
 Ամէն ինչ շրջուած կը թուէր կարծես,
 Եւ իր խելն հոգին կը զարնուէր ուժգին
 Մութերու սրտին, լլուսթեան երջով:

Ի զուր կ'որոնէր խորն իր հոգիին
 Ուղիներն անթիւ,
 Նըրքին, խուսափուկ քղզացումներու,
 Որոնց վըրայէն տակաւին երէկ,
 Ճամբու էր դըրեւ,
 Հարուստ կարտասան իր երազներուն՝
 Այնքան սիրելի.
 Որոնց ակօսին՝ նըստան եղեամբին
 Արեւէն հալած,
 Թափեցան կաթ կաթ, փըրսանքներն ոսկի,
 Ջուր հոգին գիտէ տալ ուրիշներու,
 Որեւէն անդաւաճ, քաղցր ու մըտերիմ:

Եւ սիրտն իր բարի,
 Գիտցաւ բաշխուիլ մարդոց բոլորին,
 Վառելով անոնց հոգիներուն խոր,
 Կայծակը յոյսին եւ երջանկութեան,
 Ջուրերուն վերեւ ցաւի ուլկիանին
 Մեր այս աշխարհին:

Ձեր ցաւեր բընաւ սըրուածին համար,
 Երակներէն իր հեղեղուած առաս,
 Ինկած դաւսերուն իր երազներուն,
 Խորն ախօսներուն սէրերուն կըրակ,
 Կոհակներն ի վեր խօլ պատահներուն,
 Հարուս է հոգին երբ գիտէ բաւաւիլ
 Մարդոց անխըսիր:

Ձեր ցաւեր մեռնող օրերուն համար,
 Ինչ որ կը մեկնի մեզմէ առյաւէտ,
 Վերքսին մեզի լոկ ան կը դառնայ,
 Թաւմ ու անուշցած,
 Եր մեր երազներն ու իղձերն ամէն,
 Կործանելէ վերջ միայն մեր կ'ըլլան,
 Այլակերպումի հըրաւի հուրէն
 Սըրբուած ու մահուր:

Մոռնալ չէր կորնար կըսկծին այն սակայն,
 Սիրուած ձեռներէ իր հոգիին մէջ
 Վէրի պէս բացուած,
 Ապեախս աւաւան որ փրօւել ուզեց
 Անօթն իր սըրին,
 Հարազատներու ձեռնով չարաչար:

Կ'իյնայ արցունքի կաթիլն իր ձեռքին՝
 Տաք ու մըսերիմ,
 Եւ աչքերուն դէմ մեծ Հայրապետին,
 Դաւերու խորէն կու գայ կը շինուի
 Մարդոց չարիքին գամուած Մարդը Սուրբ,
 Վէրերով կարմիր,
 Եւ արցունքներու անհունէն բխելով,
 Լըռութեան մէջ խոր,
 Շրթներն իր կ'ըսեն բառը անսահման
 Որ կը կամըջէ երկինքն ու երկիր:

.

Հորիզոնին դէմ՝
 Կը խեղդուէր արեւն իր արիւնին մէջ,
 Ճանաչչ մ'անստվոր ու աներկբային,
 Կը բանար համբան վիրաւոր մարդուն,
 Վերջալոյսն անհուն դագաղ էր կարմիր
 Լեռներու ուսին:

Սեղանին առջեւ, գրիչ դեռ ձեռին՝
 Որ խղիւմբսանքի խայթի մը նըման
 Կը խորսուողուէր մութերու սրտին,
 Ինկած էր անւարժ Հայրսպետն Հայոց
 Քունուլն երկնային,
 Իր դէմին վրայ վառամասկ մ'ինչպէս
 Կը հանգչէր մահուան
 Փառքն անհերքելի:

ԵՂԻՎԱՐԴ

(Վերջ՝ 3)

Զ Ն Յ Լ Ե Ջ Ո Ւ Ն

(Ս. Մեսրոպի ծննդեան 1600ամեակին առթիւ)

Հայ լեզուն մեր հայրերէն մեզ՝ կտակուած սուրբ ասանդ,
 Անով խօսէ ու երգէ ու աղօթէ մանուանդ:

Այն յարկին տակ ուր հնչէ հայցըր բարբառն հայեցի,
 Ներկայ է հոն անուայման օրհնութիւնը Մաւոցի:

Եղբայր հայուն հետ խօսիս 'թէ դուն լեզուով Մեսրոպեան,
 Գիտցած եղիր, քու նախնեաց հոգիները պիտ' խայտան:

Բայց «բարի լոյս»ըդ եղաւ 'թէ *կուս մօրնիկ* կամ *պօլ ժուր*,
 Անոնց անէծքը, ո՛վ հայ, հեղ պիտ' այլէ իբրեւ հուր:

Հայ լեզուն զանձ անուպառ, սերունդներու արեան գին,
 Անով միայն մեր պապերն բացին դռներն երկնին:

Հայ լեզուն զանձ սրբազան, սյանէ՛ զայն յար սրտիդ մօս,
 Ու թող անկէ ո՛չ մէկ բառ մնայ քեզի անծանօթ:

'Թէ չես գիտեր մայր-լեզուդ, ո՛րքան ըլլաւ ազգասէր,
 Կրօնք, սրբութիւն դաւանիս 'թէ իսկ ամէն բանէ վեր,

Որքան բարձունք գոյն կտես, աշխարհ տայ քեզ ի՛նչ արժէք,
 Հաւ մարդ կրնաս ըլլալ դուն, բայց տիպար հայ մը երբեք:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՄԵՍՐՈՊ-ՄԱՇՏՈՑ

(Համալսոս ակնարկ կեանքի եւ գործի մասին)

Թուականներ

Յստակ չեն նայինսկ թուականները Մես-
րոպի կեանքի հանգրուաններուն եւ ստիպ-
ուած՝ այս մասին եւ հարկ պիտի ըլլայ
ընդունիլ հաւանականը:

Մեսրոպի ծնունդը առհասարակ կը գրուի
353 թուականին: Լեքունի գիւան մտնելու
թուականը յայտնի չէ, սակայն անկէ ելլե-
լուն եւ կրօնաւորելուն թուականը կը գրուի
394ին, որովհետեւ, ըստ կորիւնի, տասը
տարիներ անցան Մեսրոպի կրօնաւորութեան
եւ գիրերու գիւտի թուականներուն միջեւ:

Գիրի գիւտի թուականը յստակ է այլեւս.
ինչ որ իրեն հաւանական կ'առաջարկուէր
բանասէրներուն կողմէ, կրնայ իրեն ստոյգ
ընդունուիլ այլեւս նորայր եպիսկոպոսի վերջին
յօդուածի հրատարակութենէն ի վեր(°):

404 թուականը հայերէն գիրերու գիւտի
թուականն է:

Անկէ ետք, հայ դպրութեան տարա-
ծումը, Վրացիներու եւ Աղուաններու լու-
սաւորութիւնը եւ թարգմանական գործու-
նէսները տեւած են 35 տարիներ, այնպէս
որ Մեսրոպի կրօնաւորական կեանքը տեւած
կ'ըլլայ 45 տարիներ:

Ոսկեպար

Գիրերու գիւտէն ետք, Մեսրոպի քա-
րողական եւ կրթական առաքելութիւնը,
տարածուած Հայաստանի, Վրաստանի եւ
Աղուանից մինչեւ հեռուոր գաւառները,
ստեղծեց ինչ որ պիտի կոչէինք այսօր
կովկասեան դաշնակցութիւն մը, հիմնուած
քաղաքականէն աւելի միայուն եւ ապահով
արժէքի մը վրայ որ է մշակոյթը:

Բաւականին շեղուած չէ՝ մինչեւ այսօր
բարիքը կապին, նախ երկու Հայաստան-
ներուն՝ Յունական եւ Պարսկական աշխարհ-
ներուն միջեւ, որոնք այդ դարու ոչ միայն

քաղաքական՝ այլեւ մշակութային կլանող
եւ ցուրդ երկու հոգաներն էին, կապ մը
որ հայ գիրին եւ հայ դպրոցին տարածումով
ապահովուեցաւ: Մեսրոպի առաքելութեան
յաջողութիւնը Յունահայաստանի մէջ, քա-
ղեց այն սահմանը որ Յունա-պարսկական
զաշինքը խրած էր հայկական միութեան
որային, վերածելով Հայաստանը երկու դիւ-
րաւ նուաճելի գոհերու: Հայկական նոր
դպրութեան մը ծաղկումը, խանդավառու-
թեան մը մէջ որ հրաշալիօրէն պրկեց մաս-
ւոր եւ հոգեոր ոյժերը ամբողջ ժողովուրդի
մը, միաձուլող կրակը եղաւ Հայ Հոգիին,
սահմաններէն վեր եւ սահմաններէն աւելի
զօրութիւն:

Մեսրոպի անխոնջ նուաճումները կը
սկսէին Վաղարշապատէն եւ կը վերադա-
նային Վաղարշապատ, որ, ըլլալէ աւելի
Պարսկահայաստանի մայրաքաղաք, եղաւ
հնոցը հայ դպրութեան:

Ան նուաճեց ոչ միայն հայկական միտք
ու հոգին, այլեւ կովկասի քրիստոնեայ երեք
ժողովուրդները, ամբողջութեան մը մէջ,
որ ապագային թուով պիտի կանգնէր բա-
րարու արեւելքի նուաճողական ալիքներուն
գլխին:

Ջարմանալի թուելու ատիճան տար-
րիական է Մեսրոպի գլխաւորած տալիսարհա-
կալական իր թափին մէջ: Ստեղծել զիր
նախախնամական էր անաւարակոյս, սակայն
երեսուն տարիներ շարունակ իր կողքին
ունեինաւ Հայոց, Աղուանից եւ Վրաց իշխան-
ներն ու թագաւորները, զինուորագրել զա-
նոնք իր գաղափարին, դպրոցական համա-
տարած ցանցի մը մէջ նուաճել երեք եր-
կրիներ, այդ դպրոցներուն տալ արժանա-
ւոր ղեկավարներ, իւր աշակերտներէն եւ
տակաւին քարոզչական աւելի լայն ցանցի
մը մէջ լուսաւորութեան եւ քրիստոնէական-
նացման արշաւը յաջողութենէն յաջողու-
թիւն առաջնորդել, կ'ենթադրէ Մեսրոպի
մէջ կամքի ամբար մը եւ հաւատքի խթան
մը, որ վեր է մեր երակայութենէն: Մա-
նաւանդ երբ քիչ մը մօտէն կը դիտենք
Սահակ-Մեսրոպի անմիջական գործակից-
ներու եւ աշակերտներու գրականութեան
որակը՝ Ոսկեպարը:

(°) Միւն, 1962 փետր. - Մարտ, էջ 39,

Ս. Գրքի քարգամուցիւնը

Ըստ Կորինթի, Ս. Գրքի առաջին թարգմանութիւնը կատարուած է մաս առ մաս, սկսելով, ինչպէս տեսաւք, Առաջաց Գիրքէն, զոր Մեսրոպ թարգմանեց Ասորիքի մէջ և գիրքերուն հետ քերութեամբ Հայաստան:

Իրենց քարոզչական և կրթական գործունէութեան ընթացքին, Սահակ և Մեսրոպ Ս. Գիրքէն թարգմանեցին զլսաւոր այս մասերը, որոնք պիտի ծառայէին իրենց առաքելութեան: Շիրա շիրա և քարոզչութեան իրեն գործիք պատրաստուած այս թարգմանութիւնը ծանօթ է մեր մատենադրութեան իբրև առաջին քարգամուցիւն:

Անհետացած այս առաջին թարգմանութեան շուրջ վարկածներ բազմաթիւ են: ոմանք թարգմանութիւնը կատարուած կը նկատեն ասորական ընթացքին վրայէն և այժմու Ոսկեդարեան Աստուածաշունչին մէջ ասորական հետքերը կը նկատեն իբրև մնացորդներ առաջին թարգմանութիւնէն: Իսկ ոմանք ալ առաջին թարգմանութիւնը կատարուած կը նկատեն ուղղակի յունարէն թարգրէն, սակայն թերի ընթացքի մը վրայէն և հապճեպ ու անխնամ:

Առ հասարակ ընդունուած կարծիքն է որ առաջին թարգմանութիւնը, մանաւանդ Աւետարանը, կատարուած է ասորական շեմաբարբառած կոչուած քնազգրին վրայէն, այն է Գ. դարուն ապրող Տաւադոս Ասորիին կազմած միակ Աւետարանը, որուն մէջ ձուլած էր ան չորս Աւետարանները, ընթացքի մը որ տարածուած էր և գործածական Ասորիքի մէջ Գ. դարերու ընթացքին:

Ծանօթ է երկրորդ թարգմանութիւնը և թարգմանութեան պարագաները: Սահակ և Մեսրոպ իրենց առաջ աշակերտներէն Յզնիկ Ղազարցին և Յովսէփ Պաղնացին զրկած էին Յզնիկ, ասորական գրականութեան հումանայութեան և անից ամենէն արժէքաւոր հայրախոսական մասը թարգմանելու համար: Յզնիկ և Յովսէփ, աւարտելէ հետք իրենց աշխատանքը Յզնիկի մէջ, փութացած էին Քիլիկիոյն, կանխելով այնտեղ միւս երկու աշակերտները՝ Կորին և Ղանգ, որոնց Սահակ և Մեսրոպ յանձնած էին յունական դպրութեան համանալու և անից թարգմանութիւններ կատարելու գործը: Ասոնց

միացան նաև Յովհան Եկեղեցացի և Արծան: Յզնիկ, Յովսէփ, Կորին, Ղանգ, Յովհան և Արծան վերագործած էին Հայաստան թարգմանական իրենց գործերով, Նիկիոյ և Եփեսոսի ժողովական կանոններով և Աստուածաշունչի վաւերական օրինակով մը:

Բերուած վաւերական օրինակը Սօթանտոնից կոչուած յունական թարգմանութիւնն է Ս. Գրքին, նկատուած կատարելագոյնը յունական բազմաթիւ թարգմանութիւններուն մէջէն:

Տակաւին մինչև այսօր յստակ չէ՝ թէ ինչու Ոսկեդարեան հայ Աստուածաշունչը կը պարունակէ տարբերակներ Շօթանտոնից յունական թարգրէն: Մտքի ամենէն մօտիկ բացատրութիւնը կը մնայ ենթադրութիւնը թէ թարգմանիչները չուզեցին կաշկանդուիլ միակ ընթացքի մը ընթացքունածներով և ազատ զգալի բաղդատական աշխատանքով մը ընտելի լաւագոյնը ասորական, յունական և հաւանաբար նաև եբրայական օրինակներու ընդմէջէն:

Ս. Գրքի երկրորդ թարգմանութեան մէջ բաժին չունի Մեսրոպ, որովհետեւ, ըստ Կորինի, գործին զուլան էր Սահակ, զբխաւոր աշխատակից ունենալով Յզնիկը: Սակայն իր ստեղծած և ներշնչած զպրոցին տարիներէն հայ Աստուածաշունչը, ոչ միայն իր վճիռ լեզուով և ոսկեքանդակ ոճով, այլ մանաւանդ թարգմանական արուեստի կատարելութեամբ:

Մեր կարծիքով, Մեսրոպի բերած մեծագոյն բարիքը իր աշխարհին՝ գիրքերուն հետ և գիրքերով՝ թարգմանական հսկայ գրականութիւնը հղաւ:

Ոմանք, արժեւորումի անտեղի հասկացողութեամբ մը, կ'ամբաստանեն Ոսկեդարեան գրականութիւնը, որպէս ամուլ ինքնատիպ գործերէ, քացի պատմիչներէն: Զարմանալի ըլլալու չափ միաբառ դատում երբ կը մոռցուի թէ ժողովուրդը մը անգրագէտ վիճակէն գէպի գրականութեան նրբագոյն գեղեցկութիւնները անցընող կարելի միակ կամուրջը թարգմանութիւնն էր: Մանաւանդ ժամանակի յունական մշակութիւնը գրական գանձին թարգմանութիւնը: Եւ թէ՛ յունական գրականութեան թարգմանութիւնը համար անհրաժեշտ էր ստեղծել համապատասխան գրական լեզու մը, թարգմանուած

լիզսին ներուժեամբ և ճկունութեամբ, ինչ որ Թարգմանիչները բրին կատարեալ յաջողութեամբ:

Այլ քանի տասնեակ տարիներու ընթացքին, մեզի ծանօթ մօտ երեսուսն անուններ հայացուցին հայրախօսական ամբողջ գրականութիւնը, Ա. Գրական մեկնութիւնները, աստուածաբանական երկերը, Ճատընախրներ և Քարոզներ, որով հազիւ քրիստոնէականացած հայոց աշխարհը հազարդեցին երեք դարերու քրիստոնէական այն գրականութեամբ, որ նուաճած էր յունահռոմէական իմաստասիրող և արուեստասէր միտքը, քրիստոնէական տեսարանութեան տալով բազմակողմանի և սպառիչ ճոխութիւն մը, մշակուած պարունակութիւն մը:

Աստուածաբանական և քրիստոսաբանական մեծ հարցերով ալեկոծուած և զարբմուտք գործեց նաև Հայաստան և, շնորհիւ Թարգմանիչներուն, հայ միտքն ալ փորձեց ճիշդ մը աստուածային ճշմարտութիւններուն բարձրացնելու իր հասկացողութիւնը և զանոնք կաղապարիլու յստակ եզրաբանութեան մը բանաձև երուն մէջ:

Ուղործութիւն եղած է Սեկեդարու Թարգմանչական արդիւնքը բաժնիլ երկու խումբի — ասորիւնէն և յունարէնէն կատարուած Թարգմանութիւններու: Կը կարծենք թէ աւելի յստակ պատկերացում մը ունենալու համար գրական այս մեծ շարժումի տարողութեան մասին, նախընտրելի է տեսակաւորել զայն ըստ բովանդակութեան: Այսպէսով, Սահակ—Մեսրոպեան Դպրոցի ծանօթ Թարգմանութիւնները կը բաժնուին հինգ խումբերու: Ժխական, մեկնաբանական, դաւանաբանական, իմաստասիրական և պատմագրական:

Շատ երկար պիտի ըլլար թուումը և գնահատումը նման վաստակի մը, սակայն, ընդհանուր ընդգծումի մը սահմաններուն մէջ մնալով, անհրաժեշտ է շեշտել թէ հինգ տեսակի Թարգմանութիւններուն մէջ ալ, հայացուած է ինչ որ ծանօթ էր քրիստոնէայ աշխարհին իրրեւ յուն և ասորի գրականութիւն, գրեթէ ամբողջապէս:

Սեկեդեցական ծէսին բացառիկ փայլ մը տալու իրենց մտահոգութեան մէջ, Սահակ և Մեսրոպ նախ Թարգմանիցին և ապա

կազմակերպեցին Ս Պատարագի արարգումբիւնները. հիմնուելով Ս Բարեկիւն Ս. Յովնանէն Սեկեդեցաւի պատարագին, բուն վրայ: Իսկ մամադրքի կազմութեան համար, անոնք առ հասարակ օգտագործեցին ինչ որ ընդհանրացած էր ինչպէս կան ծիսակատարութեան մէջ, սակայն աւելով միշտ հայացուած ծէսին հայկական գրոշմ մը: Այսպէս, Սեկեդեցին յեղուցու հայկական մթնոլորտով մը, որ հմարիլ: Գատարակիչ և հոգեպարար իր քաղաքականութեամբ, տակաւին հիմնադրական ծէսերու գինոգութեամբ տարուած հոգիները բարձրացուց քրիստոնէական վեհմ ապրումներու:

Մեկնաբանական քաղաքականութիւնը բնագրից զանձը հայրախօսական այն սքանչելի գրականութեան, որ մինչև այսօր տակաւին կը մնայ ամենէն մնալուն արժէքը քրիստոնէայ գրականութեան: Սեկեդեցին մեկնութիւնը Մատթէոսի, Պողոսի Թուղթերուն և Յոսայեայ, Բարեկիւն ճառերը վիգորեայ արարչութեան մասին, եփերսի Մեկնութիւնը Աստուածաշունչ Դրոց, ամենէն ծանօթներն են Սահակ—Մեսրոպի կենդանութեան կատարուած Թարգմանութիւններէն:

Դաւանաբանական աւելի զգայուն մարզին մէջ կատարուած Թարգմանութիւնները ամբողջութեամբ հասած չեն մեզի: Պատճառը Նեստորական պայքարն էր Յիսուսի երկու բնութեանց շուրջ, պայքար մը, որուն փոթորկալից ազմուկը հոռու չմնաց Հայաստանէն:

Հռչակաւոր յօդուածաշարքով մը Բրօֆ. Ալոյնց (ճշմանդէս Ամսօրեայ, 1925) ի յայտ բերած է Մեսրոպի և իր աշակերտներուն մասնակցութիւնը և բուն միջամտութիւնը Նեստորականութեան գէմ մղուած պայքարին մէջ, Այս մասին ունինք նաև Պրոկզի և Ակակի թուղթերը: Ուղղուած Սահակ Կթղ. ին և Մեսրոպի:

Այս բոլոր վկայութիւններէն ի յայտ կու գայ թէ Միսիսոսի ժողովի հայրերը յատկապէս վրդապետած էին Հայաստանէն եկած լուրերէն, թէ հայածական Նեստորականները ապաստան գտած էին պարսից կողմերը, պաշտպանութեան արժանացած և յանդուգն քարոզչութեան սկսած: Մտահոգիչ կը գտնէին մշակուած Նեստորի ուսումը:

ցին թէպէտ որոշ Մոպոստեմատացիի գրութիւններուն տարածումը Հայաստանի մէջ:

Սահակ և Մհարսպ կը պատասխանեն Պրոկզի և Ակակի թուղթերուն, վստահեցնելով թէ պիտի պաշտպանեն ուղղափառ դաւանութիւնը և թոյլ պիտի չտան որ մոլոթաբեան սերմը տարածուի իսկական հոգի վրայ:

Բացի պայքարի գրականութիւնէն, աստուածաբանական—գրական սկզբնաղբերներէն թարգմանուած կան, Սահակ—Միսրոպեան շրջանին, Կիւրիւց Երուսաղէմացիի, Աթանաս Հայրապետի և Գրիգոր Աճաբանի հիգիանկութիւնները: Ասանց վրայ պիտի գտնուին աւելաւ Պ սերունդ մը հաք, Աղեքսանդրիոյ աստուածաբաններու, մասնաւորաբար Դիոնիսիոսի, Կիւրղի, Թէոփիլոսի և Տիմոթէոսի հիգիանկութիւնները:

Յատուկ նախասիրութիւն մը առաջնորդած է ընտրութիւնը. Հայ Եկեղեցին բացառապէս կը հեռանայ Անտիոքի երկաթեակ գաղափարներէն և Բիւզանդիոնի անասանման վիճաբանութիւնէն, մաքուր քրիստոնէական թիան աղբիւրը գտնելու համար Աղեքսանդրիան և Կապադովկիան հայրերուն մօտ, ուր, ինչպէս կը խոստովանի Սահակ Կաթողիկոսի թուղթը, հաւատքը կը խօսի հաւատարմի լեզուէն, ընդգէմ անհանգուրժող իմաստասիրական ներբանիս հակաճանութիւններուն:

Ինասաստիւրակն քաղանդականութեամբ թարգմանութիւնները, որոնք ծանօթ են որպէս Սահակ—Մհարսպեան շրջանի գործ, քիչ են թուով և առաւելաբար կրօնա—բարոյախօսական: Ասանց են, գլխաւորաբար: Փրկոնի ճառերն ու մեկնութիւնները, Արիստիդեայ իմաստասիրի Զատագովանքը և Եղիսիկ ԵՍԻՊ Աղանդոցոյին պարունակած թարգմանութիւնները Մեթոքիոսէն:

Տարակոյսէ վեր է որ եղած են բազմաթիւ այլ թարգմանութիւններ աշակերտներուն հղով, որոնք գացին Բիւզանդիոն, Եղեւսիա կամ Աթէնք, սակայն հասած չեն մեզի:

Կրտսեր թարգմանիչներու զորքը պիտի ըլլայ հայացնել յոյն մեծ իմաստասէրները և ստեղծել աւանդին զպրոց մը, ուր, յատուկ լեզուով մը, պիտի ուսուցնասիր-

ուէին, թարգմանուէին և մեկնաբանուէին Արիստոտէլն ու Պլատոնը:

Պատմաբանական թարգմանութիւններէն ծանօթ է միայն Եւսեբիոսի Քրոնիկոնը. Հասկնալի է որ թարգմանիչները նախընտրած ըլլան ըլլալ իրենց ժամանակի պատմագիրները քան թարգմանիչները օտար ժողովուրդի մը պատմութեան, որքան ալ խորունկ ծածծ ըլլային այդ ժողովուրդին գրականութիւնն ու մշակոյթը:

Աւելորդ չըլլայ անգամ մը ևս շեշտել այստեղ, թարգմանական այս պատկառելի արդիւնքին մեծութեան երկու երեսները. կատարուած ընտրութիւնը չաւազոյն աղբիւրներուն, բայց մասնաւոր զանոնք հայացնելու արուեստը, պիտի ըսէինք դասական լեզուի մը կաղապարին մէջ վերածուելու ներթափանց, որ Ոսկեդարեան թարգմանիչներու ճիայուն արժէքը կը ներկայացնէ:

Վերջ

Սահակ և Մհարսպի վերջին տարիները խաղաղ շանցան: Սահակ կ'թղ. ստիպուեցաւ դիմադրել Վառձապուհի որդի Արտաշէսի գէմ սարքուած դաւերուն, որոնց մասնակից փորձեցին ընել զինքը: Այնհեր Հայրապետի պատասխանը արժանի է վկայական հիշատակի. «Զիմ փոխել իմ տկար գառնեկս օտարի գայլին հետ» ըսաւ ան այն նախարարներուն, որոնք կ'ուզէին տանել զինքը ևս Տիգրան, բողոքելու Արտաշէս թագաւորին գէմ և անոր գահընկէցութիւնը պահանջելու համար:

Իրենց մաւրցի կուրութեան մէջ, նախարարները Տիգրանէն բերին զահնդէցուն թեան երկու հրամաններ. «Ինչ Արշակունի վերջին թագաւորին և միւսը՝ Լուսաւորիչեան վերջին կաթողիկոսին գէմ: Առաջինին տեղ բերին պարսիկ մարզպան մը, իսկ կաթողիկոսին տեղ՝ ասորի Խպիսկոպոսներ:

Սահակ վից տարի ապրեցաւ քաշուած կաթողիկոսական Աթոնէն, սակայն ոչ՝ իր առաքելութիւնէն. «առօթից միայն պարսպէր և վարդապետութեան»: Բազբեանդի մէջ ան շարունակեց քարոզել և ուսուցանել մինչև որ հրահրութիւնը կարճ միջոցի մը մէջ վերջ գրաւ անոր կեանքին, Բուրգիւրի մէջ, ուր փոխադրուած էր վերջին օրերուն, շրջապատուած վարդան, Հմայ-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԻԼԳԱՄԷՏԻ ԳԻՒՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՑԱԽՑԱԿ ԾԱՍՆԱԲԱՌԱՆԵՐՈՐԴ

1. — «Ո՛հ, այսօր ձգեցի բմբուկը առաջ-
ձագործի տան մէջ,
2. — ո՛հ, ձգեցի դայն առաջձագործի
կնոջ մօտ, որ ինծի համար մօր մը
պէս էր, որ զիս ծնաւ:
3. — ո՛հ, ես ձգեցի դայն առաջձագործի
դուստրին մօտ, որ ինծի համար
պղտիկ քոջս (նման) էր.
4. — ի՛մա, ո՛վ պիտի բերէ բմբուկը
ստորերկրեայ աշխարհէն.
5. — ո՛վ պիտի բերէ (բմբկի) ճարիչը⁽⁹⁵⁾
ստորերկրեայ աշխարհէն:
6. — Էնկիդունը ըսաւ անոր՝ Գիլգամէշին.
իր տիրոջ.
7. — «Տէր իմ ինչո՞ւ կ'որոտասուես, ին-
չո՞ւ քու սիրտը հրաւեց է.

(95) *Տե՛ս Ancient Near Eastern Texts, James B. Pritchard, էջ 97:*

եակ և Համազասպ Մամիկոնեան երեք եզ-
րայնեբէն:

Ի՛ր աշակերտները և իրեն հետեող նա-
խարարները մարմինը մեծաթափօր հանդէ-
սով տարին մինչև Տարսնի Աշտուշտ գիւղը.
իր ծննդավայրը, ուր հանգչեցաւ ան եկե-
ղեցիին մէջ:

Մեարոպ վեց ամիս ևս շարունակեց
Սահակի հետ սկսուած գործը, վաղարշա-
պատի մէջ, ուր և վախճանեցաւ:

Հայոց հազարապետը ուղեց որ Սուրբին
մարմինը ամփոփուի Օշական գիւղը, որ իր
սեփականութիւնն էր: Յուզարկաւորութեան
փառաւորութիւնը Մեարոպի վաստակին չա-
փով էր, անսահման: Նախարարներ, զին-
ուորական և աւագանի, եկեղեցական բոլոր
կարգերէն ներկայացուցիչներ և ծովածաւալ
բազմութիւն մը ժողովուրդի, եկեղեցական
բեզեցողութեամբ տարին մարմինը վաղար-
շապատէն մինչև Օշական, ուր կը մնայ
Մեարոպի գերեզմանը մինչև այսօր:

Որքան փառաւոր, սակայն նոյնքան

8. — այսօր պիտի հանեմ բմբուկը ստորի-
կրեայ աշխարհէն,
9. — պիտի հանեմ (բմբկի) ճարիչը ստորե-
րկրեայ աշխարհէն:
10. — Գիլգամէշ ըսաւ անոր, Էնկիդուն-
իւր ծառային.
11. — «Եթէ այսօր պիտի իջնես ստորե-
րկրեայ աշխարհը,
12. — [խօսք մը պիտի խօսիմ քեզի, ևե-
տե՛ս խօսքիս].
13. — ազգարարութիւն[ներ]ուս [լաւ ու-
շարքութիւն ըրէ]:
14. — [Բի] հագուիր մաքուր զգեստ,
15. — անոնք պիտի նկա[տեն քեզ] իրիկ
նօղեմ մը.
16. — մի օժուիր թանկագին իւզով օժա-
նելիքի տու փէն,
17. — անոր բուրումէն անոնք պիտի հա-
ւաքուին քու շուրջը.
18. — մի նետեր տապալիչու գաւազան մը
ստորերկրեայ աշխարհ,
19. — անոնք որոնք դարձուած են տապա-
լիչու գաւազանով մը, պիտի չլին-
պատեն քեզ.
20. — քաւազան մը մի տոներ ձեռքերուդ մէջ:
21. — ոգիները պիտի զոյգվան քու տոջին.
22. — հողաթափներ մի հագնիր ոտքերուդ.

տխուր եղան Սահակի և Մեարոպի վերջին
տարիներն ու վախճանը, որովհետեւ վեր-
ջած էր այլևս Արշակունեաց գահը և մա-
րած Հուստաւորէի սերունդը: Անկախութիւնը
փոխած էր իր դրահը և հայ ժողովուրդի
պահպանութեան և հայկականութեան զի-
նամթիւրքը փոխած էր իր մետաղը: Յու-
նական և պարսկական դարաւոր գերելիա-
նութեան զիմաց դժուարացած էր սուրի
յեղափոխութիւնը, բայց սկսուած աւելի
լուս, խորունկ և իրական պայքար մը, ու
բուն զրահն էր հայոց լիզուն և սուրը՝ ազգա-
յին գիտակցութեամբ փայլած Հայու Հոգին:
Ամինէն իրական միաթաւրութիւնը Աշտի-
շատի և Օշականի գերեզմաններուն զիմաց
թագաւորէ զրկուած և կաթողիկոսէ պար-
պըւտած երկրին վրայ՝ Ողբ մը էր պատմահայ-
րեն՝ Թորոնայի, Ողբ մը, հայերէն զըր-
ուած առաջին պատմութիւնը պատկող, որ
յուսահատութենէ աւելի, ռազմական իմա-
նեցաւ:

(Վերջ)

23. — ձախ մի հաներ ստորերկրեայ աշխարհին մէջ,
24. — քու կրնը, զոր կը սիրես, մի համբուրեր.
25. — քու կրնը, զոր կ'ատես, մի գարներ.
26. — քու գաւակը, զոր կը սիրես, մի համբուրեր.
27. — քու գաւակը, զոր կ'ատես, մի գարներ.
28. — ստորերկրեայ աշխարհի կոծը պիտի գրաւէ քեզ:
29. — Ան որ կը հանգչի, ան որ կը հանգչի, նինազուի մայրը, ան որ կը հանգչի:
30. — Անոր սուրբ ուսերը զգեստով ծածկուած չեն.
31. — անոր սկահանման կուրծքը չէ ծածկուած կտաւով:
32. — էն [կրդուն] ուշագրութիւն [չ]ընծայեց [իր տիրոջ խօսքին].
33. — [ան հա]յգուած էր [մաքուր զգեստ մը].
34. — գինքը [նկա]տեցին իբրեւ նմ [դէմք].
35. — [անիկա օծ]ուած էր [թանկագին] իւզով օծանելիքի տուփէն.
36. — [անոր] քայլէն [հա]լաքուեցան անոր շուրջ.
37. — [նետեցին] տապալելու գաւազան մը [ստորերկրեայ աշխարհին մէջ].
38. — անոնք որոնք [գարնուած էին] տապալելու գաւազանով [չը]լապատենցին գինքը.
39. — [առաւ] գաւազան մը [իր] ձեռքը.
40. — հողաթափ մը [հագաւ իր ոտքերուն].
41. — ձայն մը [հանեց] [ստորերկրեայ աշխարհին մէջ].
42. — իր կրնը, [զոր կը սիրէր, համբուրեց].
43. — [իր կրնը, զ]որ կ'ատէր, գարկաւ.
44. — [իր գաւակը, զ]որ կը սիրէր, [համբուրեց].
45. — [իր] գաւակը, զոր կ'ատէր, գարկաւ.
46. — ստորերկրեայ աշխարհին կոծը գրաւեց գինքը.
47. — ան որ կը հանգչի, [ան որ կը հանգչի] նինազուի մայրը, ան որ կը հանգչի.
48. — [իր] սուրբ ուսերը զգեստով ծածկուած չեն.
49. — իր սկահանման կուրծքը կտաւով ծածկուած չէ.
50. — ան [չ]ձգեց [չ] էնկրդուն ստորերկրեայ աշխարհէն վեր գալու.
51. — Նամ [տարը չբռ]նեց գինքը, հիւանդութիւնը չբռնեց գինքը, ստորերկրեայ աշխարհը [բռնեց զ]ինքը.
52. — չառչ պատռ [սիրակը ներգալի] չբռնեց գինքը, ստորին աշխարհը [բռնեց զ]ինքը.
53. — մարդոց [մարտա]գաշտին վրայ ան չինկաւ, ստորին աշխարհը [բռնեց զ]ինքը.
54. — [...] [տէ]ր իմ, նինսունի որդին կ'ատասուէ իր ծառային՝ էնկրդուն վրայ.
55. — դէպի [էկուր]՝ էն [իւր] [տաճարը], գնաց առանձին:
56. — ճշար [էնիւ], այն օրը որ իմ քրմակը ստորերկրեայ աշխարհ ինկաւ,
57. — իմ [քրմի] հարիչը ինկաւ ստորերկրեայ աշխարհ.
58. — էնկրդուն, զոր [դրեցի] [գանոնք] վեր բերելու, [ստորին աշխարհը բռնեց գինքը].
59. — Նամտարը գինքը չբռնեց, հիւանդութիւնը գինքը չբռնեց, ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց.
60. — չառչ պատռ [սիրակը ներգալի] չբռնեց գինքը, ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց.
61. — մարդոց մարտագաշտին վրայ ան չինկաւ, ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց:
62. — Հար էնիւրը անոր բաւ մը չպատասխանեց, ան գնաց [դէպի մը].
63. — ճշար Սին, այն օրը որ իմ քրմակը ինկաւ ստորերկրեայ աշխարհ,
64. — իմ [քրմի] հարիչը ինկաւ [ստորերկրեայ աշխարհ],
65. — էնկրդուն, զոր [դրեցի] [գանոնք] վեր բերելու, ստորերկրեայ աշխարհը բռնեց գինքը.
66. — Նամտարը չբռնեց գինքը, հիւանդութիւնը չբռնեց գինքը, ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց.
67. — չառչ պատռ [սիրակը ներգալի] չբռնեց գինքը, ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց.
68. — [մարդոց] [մարտա]գաշտին վրայ ան չինկաւ, [ստորերկրեայ աշխարհը գինքը բռնեց]:

69. — [Հայր Սին անոր բառ մը չպատաս-
խանեց], [ան զնաց գէպի էրիզու],
70. — «Հայր էա, այն օրը որ իմ քմբուկը
ստորերկրեայ աշխարհ ինկաւ,
71. — իմ [քմբիկի] հարիչը ստորերկրեայ
աշխարհ ինկաւ,
72. — Էնկիզուն զոր դրեկեցի զանոնք վեր
բերելու ստորերկրեայ աշխարհը
բռնեց զինքը.
73. — Նա[մտարը զինքը չբռնեց, հիւան-
դութիւնը զինքը չբռնեց, ստորերկ-
րեայ աշխարհը զինքը բռնեց].
74. — Հռայլ պատուիրակը Ներգալի [չբռնեց
զինքը], ստորերկրեայ աշխարհը
զինքը բռնեց.
75. — մարդոց մարտագաշտին վրայ [ան
չինկաւ], [ստորերկրեայ աշխարհը
զինքը բռնեց]:
76. — Հայր էան [երբ ասիկա լսեց],
77. — [ըսաւ] [Ներգալ]ին՝ արիասիրտ հ[ե-
րոս]ին.
78. — «Նե[րգալ], դուն արիասիրտ հերոս ...
79. — Ժակ մը [բաց] անմիջապէս [ստորեր-
կրեայ աշխարհին մէջ],
80. — որպէսզի [Էնկիզու]ի հոգին [դուրս
ելէ ստորերկրեայ աշխարհէն],
81. — [որ ան յայտարարէ ստորերկրեայ
աշխարհի ուղիինը] [իր] եղբոր,
82. — Ներգալ՝ արիասիրտ հերոսը, [անոց
էայի].
83. — հագլի թէ Ժակ մը բացաւ ստորեր-
կրեայ աշխարհին մէջ,
84. — երբ Էնկիզուի հոգին, հոգի մը պէս,
դուրս եկաւ ստորերկրեայ աշխարհէն,
85. — զիրար գրկեցին և համբուրեցին,
86. — իրարու հետ խորհրդակցեցան, հա-
ռաչելով իրարու:
87. — «Ըսէ ինծի, իմ բարեկամ, ըսէ ինծի,
իմ բարեկամ,
88. — ըսէ ինծի կարգը ստորերկրեայ աշ-
խարհին զոր դուն տեսար»,
89. — «Պիտի չըսեմ քեզի, բարեկամ իմ,
պիտի չըսեմ քեզի,
90. — (բայց) եթէ ըսեմ քեզի ստորեր-
կրեայ աշխարհի կարգը. զոր ես
տեսայ,
91. — նստէ (և) արտասուէ:
92. — «[...] պիտի նստիմ և արտա-
սուեմ»:
93. — [իմ մարմինը ...], որուն դուն
հպար, մինչ քու սիրտը կը բերկրէր,
94. — զարշաճեալ (զայն) կը գիշատեն,
(կարծես թէ) հին [զգ]եաս մը ըսար.
95. — [իմ մարմինը ...], որուն դուն
հպար, մինչ քու սիրտը կը բերկրէր,
96. — [...] փոշիով լցուած է:
97. — Ան «[զայ]» պոռաց և նետեց ինք.
զինքը [փոշիին մէջ].
98. — [Կիզամէշ] «[զայ]» պոռաց և
նետեց ինքզինքը [փոշիին մէջ].
99. — «[... տեսա՞ր]», «Տեսայ»:
- 100-101. — (գրեթէ բոլորովին փճացած),
102. — ... տեսայ»:
103. — ... «Կ'արտասուէ (անոր) վրայ»:
104. — ... տեսայ»:
105. — ... «Հայց կ'ուսէ»:
106. — ... «տեսայ»:
107. — ... «Չուր կը խմէ»:
108. — ... «տեսայ»:
109. — ... «Իր սիրտը կը բերկրի»:
110. — ... «տեսա՞ր», «տեսայ»:
111. — «Էաւ [զպիտի] մը [նամն], իր բա-
ղուկը մերկ է»:
112. — ... «ապարանք կը մտնէ»:
113. — ... «տեսա՞ր», «տեսայ»:
- 114-117. — (փճացած)
118. — «գեղեցիկ դրօշի մը պէս»:
(26 տող փճացած)
145. — «Ան որ [իմկաւ] կայմէն, տեսա՞ր
(զինքը)», [տեսայ զինքը]:
146. — «հագլի թէ ... երկմները քաշ-
ուած են»:
147. — «Ան [որ մտաւ] մահովը ... տե-
սա՞ր» (զինքը)», «տեսայ զինքը»:
148. — «Ան կը հանգչի գիշերային բազ-
մոցի մը վրայ և ջինջ ջուր կը խմէ»:
149. — «Ան որ սպաննուած էր մարտի մէջ,
տեսա՞ր (զինքը)», «տեսայ զինքը»:
150. — «Իր հայրը և իր մայրը կը բարձ-
րացնեն անոր գլուխը և իր կինը
[կ'արտասուէ] անոր վրայ»:
151. — «Ան որուն գլուխը նետուած էր
արձակագաշտի վրայ, տեսա՞ր (զին-
քը)», «տեսայ (զինքը)»:
152. — «անոր հոգին չի հանգչիր ստորեր-
կրեայ աշխարհին մէջ»:
153. — «Ան որուն հոգին մէկը չունէր
զինքը խնամիլու, տեսա՞ր», «տե-
սայ զինքը»:
154. — «Ինչ որ ամանին մէջ մնացած էր,
հայր պատաստեիրը, որունք փողոց
նետուած էին, կ'ուսէ»:
155. — Տասներկուերորդ տախտակ, «Ան
որ տեսաւ ամէն ինչ»:

ԱՆՈՒՇՈՒԱՆ ՎՐԴ. ԶԴԱՆՆԵԱՆ

(Վերջ՝ 17)

ԽՐԵՍՏԱՆՈՒՐԱՆԱՆ**Ս. Է. ՈՒԱՅԹԵՔԸՐ**

ցոյց կու տայ որ ֆիզիքական աշխարհի մէջ
կան դէպքեր, զորս կարելի չէ ներկայացնել
ժամանակի եւ միջոցի պատահին վրայ:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

ԲՆԱԿ-ԻՏՈՒԹԵԱՆ
ՆՈՐ ՏԵՍԷԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հետեւաբար, ստիպողական կը դառնայ
գտնել բնագանցութիւն մը՝ տարբեր դասա-
կան բնագիտութեան հետ կապուած բնա-
գանցութենէն. արդարեւ, անհրաժեշտ է որ
բնագանցութիւնը դիմէ նախ եւ առաջ
բնագիտութեան, քանի որ բնագիտութիւնը
իմացական շրջանակն է որուն պէտք է
յարմարի բնութեան մեր փորձառութիւնը:
Գիտութեան զարգացումը փոխ այն հիմքեր
որոնց վրայ Նեւտոնեան բնագիտական փի-
լիսոփայութիւնը հիմնուած էր: Այս վնասը
ի՞նչպէս պէտք է դարմանուէր:

Անշուշտ որ միջոցը եւ ժամանակը պէտք
է իրաւագրութիւն այն տիրող դիրքէն զոր
կը զրուէին Նեւտոնականութեան մէջ եւ
պէտք է ենթակայի դիրքի մը իջնէին: Սըր
Արթըր Ետտինկթըն առաջարկեց բնագիտու-
թեան axiomatisation մը. ուր կիրարկուած
է այս սկզբունքը, ներմուծելով տասնըվեց
«սորրիդանշական զուգահիշներ», որոնց
միջոցաւ կարելի է արտայայտել բնագիտա-
կան բոլոր երեւոյթները. այս զուգահիշնե-
րէն երեքը կը համապատասխանեն միջոցի
երեք տարածքներուն եւ մէկը՝ ժամանակին,
սակայն ասոնք կը գտնուին ճշգրիտ կեր-
պով նոյն մակարդակին վրայ ինչ որ միւս
տասնընկուորը, որոնք կը համապատաս-
խանեն բնագիտական էութիւններու, ինչ-
պէս ելքբորական զօրութիւն մը կամ պահ
մը, մազնիսական ոյժը, եւայլն: Այս վար-
կածներուն շնորհիւ, որոշ իրողութիւններ,
որոնք այլապէս խնդրական պիտի ըլլային,
իրենց տեղը կը գտնեն իբրեւ տարրերը տրա-
մաբանական եւ միատարր կառուցուածքի
մը: Ոյստեղ, ելքբորականութեան դասա-
կան տեսութիւնը որեւէ բացատրութիւն
չունի տալիք. փոխադարձ ազդեցութեան
օրէնքը կ'ըսէ թէ երկու ելքբորականացած
օրէնքներ զիրար կը վանեն իրենց ամբա-
մասնակներ զիրար կը վանեն համապատաս-
խափով եւ հակադարձօրէն համապատաս-

ՍԻԶՈՑԸ**ԵՒ****ՈԳԻՆ****Ցիւսփիւնն Գիւղերի Մասին****Եւ****Փաստը Աստուծոյ Գոյութեան**

Ի՞նչ է դժուարութիւնը. մաթեմատիքա-
կան անհրաժեշտ գործողութիւնները այն-
քան բարդ են որ վեր ըլլան ամենէն ճար-
պիկ մաթեմատիկոսներու հասողութենէն.
եւ կամ արդեօք լուսաբանութեան կազմա-
ներու անկատարութիւնը արգելք կը հան-
դիսանայ որ կատարուին անհրաժեշտ չա-
փումները, որպէսզի փորձառութեամբ ճշ-
դուն տեղափոխութեան զանազան աստի-
ճանները: Ոչ. դժուարութիւնը շատ աւելի
խոր է: Բայց եթէ կարենայինք երեւակայել
հետախոյզ մը որ կարենար լուծել մաթե-
մատիքական գործողութիւններու որեւէ
տեսակ եւ, անկէ զատ, ունենար երեւակա-
յիկ ամենէն կատարեալ գործիքները, նոյ-
նիսկ այն առնել՝ արժուի մը կայուն մէկ
վիճակէն միւսին անցնիլը բանածեւել դա-
սական բնագիտութեան եզրերով անկարելի
եւ անլուծելի հարց մը պիտի մնար. եւ
պատճառը այն է որ այս երեւոյթը չի կրնար
նկարագրուիլ իբրեւ էլիկլոսի մը շարու-
նակական շարժումը միջոցին մէջ. տեսա-
կան դժուարութեան առջեւ կը գտնուինք,
ինչպէս անկարելիութիւնը արտայայտելու
տրամաբանական ախտով մը եւ կամ շի-
նելու ռիթմիկութիւնը մը՝ քանակով եւ կարկի-
նով միայն:

Այս գիտին կարեւորութիւնը այն է որ
անարժէք կը դարձնէ Գասսենտիի եւ Նեւ-
տոնի բոլոր նախաննթագրութիւնները. ան

խան չափով իրենց հեռաւորութեան քառակուսին. եւ այս օրէնքը ի զօրու է երբ ամբարուած ելեքտրական ոյժերը հաւասար են կամ ոչ: Այսու հանդերձ, անկարելի է հաւատալ որ էլեկտրոններու ելեքտրական ամբարումին չափ իրական հաւասարութիւնը պատահական է. այս իրողութիւնը պէտք է որ հիմնական ըլլայ բնութեան կազմակերպութեան տեսակէտով եւ պէտք է որ բացատրութիւն մը ունենայ: Թէ իրականին մէջ որքան հիմնական եւ անհրաժեշտ է այս, փաստարկութիւնը տեղի ունեցաւ ուսումնասիրութեամբ որ յոյժերուն, որոնք իրարու կը կապեն արմաները, կազմելու համար մասնիկները: Սեւ, օրինակի համար, ջրածինի մասնիկ մը, որ կազմուած ըլլայ ջրածինի երկու արմաներէ, իւրաքանչիւրը՝ մէկ կեդրոնէ եւ մէկ էլեկտրոնէ: Եթէ երկու էլեկտրոնները փոխանակենք, դրութեան մէջ տարբերութիւն չի նկատուիր, քանի որ էլեկտրոնները նման են. տիպար այս յատկութենէն մնկնելով եւ հետեւութիւններ եզրակացնելով կուանդաներու տեսութեան յոյսին տակ, կարելի է գուշակել որ գոյութիւն ունի դրութեան կայուն վիճակ մը, որ նուազ զօրութիւն — *énergie* — ունի քան անջատուած երկու արմաներու զօրութիւնը. այս կայուն վիճակը կը համապատասխանէ ջրածինի կայուն մասնիկին:

Այս փաստարկութեան մէջ, ամէն ինչ կը հիմնուի էլեկտրոններու ճշգրիտ հաւասարութեան վրայ: Եթէ ելեքտրական տարբեր ամբարում ունենային, զանոնք միաւորող ոյժը — որ ամբողջութեամբ կախում ունի կուանդաներու տեսութենէն — գոյութիւն պիտի չունենար. եւ ասիկա ճշմարտութիւն է միաւորող բոլոր ոյժերուն համար, որոնք քիմիագիտութեան մէջ կոչուած են շնորհաբեւեռ կապակցութիւններ: Այսպէս, աշխարհը պիտի ըլլար բոլորովին տարբեր քան ինչ որ է եթէ բոլոր էլեկտրոնները նման չլլային: Ետտիկնութիւնը դրութեան մէջ, ոչ միայն բոլոր էլեկտրոններու ելեքտրական ոյժի ամբարումի հաւասարութիւնը էական գաղափար մըն է, այլ նաեւ այդ ամբարումին իրական չափը, գնահատուած զուտ տեսական մեթոտներով: Սակայն նիւթը սպառած չէ բոլորովին:

Կայ աւելի խոր բան մը. էլեկտրոնները անզանազանելի են տակաւին աւելի խիստ իմաստով մը: Եթէ երկու էլեկտրոններ որոշ վայրկեան մը կը գտնուին Ա. եւ Բ. կետերուն վրայ եւ վայրկեան մը վերջ Գ. եւ Դ. կետերուն վրայ, սակարելի է ըսել թէ է. էլեկտրոններէն որ մէկը որ այժմ կը գտնուի Գ. Դ. կետերուն վրայ նախապէս Ա. կետին վրայ էր. որ է ըսել թէ էլեկտրոններէն իւրաքանչիւրը կրնայ փոխանակել ուրիշի մը հետ ինչ որ զանազանել կու տայ զայն. մնայուն նմանութիւն գոյութիւն չունի, ոչ ալ յատուկ ինքնութիւն եւ ոչ ալ անջատ պատմութիւն: Էլեկտրոնին ետութիւնը սուգուած է «էլեկտրոնականութեան» մը մէջ զոր կը բաժնէ բոլոր էլեկտրոններուն հետ: Փիլիսոփայական տեսակէտով, այս իրողութիւնը առաջին կարգի կարեւորութիւն ունի, որովհետեւ ստիպողական կ'ընէ վերաքննել անհատականութեան սկզբունքը տարրական մասնիկներուն վերաբերմամբ եւ կը վերաբանայ, բնագիտութեան վերջին յայտնութիւններուն առնչութեամբ, այն հարցը որ այնքան ուշադրութիւն գրաւեց Միջին դարուն՝ ընդհանուրներուն — *universaux* — բնութեան մասին կամ ընդհանուր եզրեր որոնք կը ներկայացնեն հասարակաց հիմք անհատ իրերու դասակարգի մը:

Փոխանցումը որ կը կատարուի այսօր դասական բնագիտութենէն դէպի յարաբերականութեան եւ կուանդաներու տեսութեան վրայ հիմնուած բնութեան նոր փիլիսոփայութիւն մը նուազ յեղաշրջական է քան ինչ որ պատահեցաւ երեք դարեր առաջ, երբ դասական բնագիտութիւնը բարձրացաւ Սիստոտէլականութեան փլուտակներուն վրայ. սակայն կրնայ ըլլալ որ նուազ կարեւոր չըլլայ:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

ԿՈՒԱՆԴԱՆԵՐՈՒ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԼԱՏՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԿԱՆԸ

Ամենէն հիմնական փոփոխութիւններէն մին կը պատկանի կանխասահմանութեան. այժմ պէտք է բացատրել թէ ինչպէ՞ս, այս վերջին տարիներուն, արմատական բնագիտութեան մի քանի երեւոյթներու բնութիւնը կուանդաներու նոր գիտութեան

լոյսին տակ, ցոյց տուաւ թէ պատճառականութեան վարկածը տիեզերական արժէք չունի:

Քաջ ծանօթ է որ ռատիօճառագայթող գոյացութիւնները, որոնց տիպարն է րաթիմը, կ'արծակեն մշտական կերպով եւ ինքնաբերաբար զանազան տեսակի ճառագայթումներ: Այս ճառագայթումները կու գան գոյացութեան տրոմներու միջուկէն, որոնք, իրենց ճառագայթներու արծակումով, կը քայքայուին եւ տարբեր մասնիկներու միջուկի կը վերածուին. այսպէսով, երբ րաթիմի աթում մը ալիս կոչուած ճառագայթները կ'արծակէ, տրոմը կը վերածուի րաթիմի ճառագայթումի տրոմի: Թատիօճառագայթող գոյացութեան մը մասնիկին մէջ, բոլոր տրոմները միաժամանակ չեն քայքայուիր եւ այսպէսով, արծակումներու մշտական յաջորդականութիւն մը կը շարունակուի մինչեւ որ գոյացութեան բոլոր տրոմները այլափոխուին, processus մը որ կրկիպ տեսել հազարաւոր տարիներ: Եթէ րաթիմի աղի փորքիի քանակութիւն մը դուրս լուսաճաճանկ պատառի մը դիմաց, ալիս մասնիկները որոնք կ'արծակուին րաթիմին կողմէ կը ռաբակոծեն պատառը, յառաջ բերելով փալիւրումները, զորս կարելի է դիտել: Այս փալիւրումները կը տեսնուին անկանոն ընդմիջումներով եւ կարելի չէ նախատեսել վայրկեանը երբ տեղի պիտի ընենան, քանի որ որեւէ միջոց չունինք գիտնալու թէ երբ րաթիմի աթում մը պիտի պայթի: Երեւոյթը, այսպէսով, կը մտնէ պատահականութեան տեսակաւորումին մէջ եւ պէտք է փնտռենք գիտնալու համար թէ այս մասնաւոր պարագային՝ ինչ է պատահականութեան ընդմիջը: Այս բառը ունի՞ ալիսնոց այն իմաստը որ կու տանք իրեն քաղաքախաղի ժամանակ. ուրիշ խօսքով, մեր անկարողութիւնը յաջորդ փալիւրումը նախատեսելու արդիւնքն է արդեօք մեր գիտելու եւ հաղորդելու կարողութիւններու սահմանափակութեան, պարզապէս, այնպէս մը որ մեզմէ աւելի ատակ էակ մը պիտի կարենար ընել նախատեսում թիւնը կամ թէ, ընդհակառակը, գոյութիւն ունի իրական եւ անխուսափելի անորոշութիւն մը, այնպէս որ երեւակայական բնագէտ մը, մարդկա-

յին տիպարի բոլոր կարողութիւններով օժտուած, սակայն անսահմանօրէն աւելի զօրաւոր եւ ներթափանցող, պիտի չկարենար մեզմէ աւելին ընել:

Այս հարցը լուծուեցաւ միայն ռատիօճառագայթումի մաթեմատիկ տեսութեան խոր քննարկումին արդիւնքով. այս քննարկութեան տարրական մէկ նկարագրականը տուած ենք Guthrie Lectureի մը մէջ, բանաստեղծեան մը ընթացքին որ տունիք Լոնտոնի Բնագիտական Հնկերութեան մօտ 1942-ին է կարելի է քննարկութեան ամբողջ մանրամասնութիւնները գտնել Փրօֆ. Վոն Նիւմանի Matematiche Grundlagen der Quanten-Mechanik գիրքին մէջ: Պատասխանը շատ յստակ է եւ երկրորդ կարելիութեան ի նպաստ. այսինքն թէ րաթիմի աթումի մը պայթումի պահը աննախատեսելի է ոչ միայն գործնականին մէջ, այլեւ սկզբունքով. այստեղ կը գտնենք իրական անորոշութիւն, անանկութիւնը պատճառականութեան վարկածին: Քանթի կարծիքը թէ վարկածը մտածողութեան անհրաժեշտութիւն մըն է՝ այսպէսով վերջնականապէս ջրուած է. եւ այս իրողութեամբ հարուածային օրինակ մը կը տրուի մեզի որ բնագիտական աֆիոմները կախում ունին դիտուած իրողութիւններէն: Նոյնիսկ եթէ ընդունինք թէ գիտութեան հիմնական յղացքները — պատճառ, կարգ, յարաբերութիւն, նոյնութիւն, դաս — բնագիտական են, ասոնք չեն կազմեր ճանաչողութիւն մը, որքան ատեն որ անոնց պարունակութիւնը լեցուած չէ փորձառութեամբ:

Թէեւ րաթիմի աթումի մը պայթումին պահը աննախատեսելի է, սակայն պէտք չէ ենթադրել որ այս երեւոյթը բացարձակապէս անկախ է որեւէ օրէնքէ: Օրէնքի գոյութիւնը ակնբախ կ'ըլլայ երբ նկատի առնուի րաթիմի աղի սահմանափակ քանակութիւն մը, միլիոնաւոր տարմանք պարունակող. տրոմներու որոշ համեմատութիւն մը, որոնք տակաւին պայթած չեն տարւոյն սկիզբը, կը պայթին տարուան ընթացքին. եւ այս կոտորակը միշտ նոյնն է, ինչ որ ըլլայ ընտրուած տարին, եւ ան է, ինչ որ ըլլայ կոտորակն է 4.1×10^4 . այս թուանշանէն մեկնելով, կարելի է հաշուել որ

րաւիտի տրուի մը կեանքին միջին տեւոյթութիւնն է 2440 տարի: Ահաւաստիկ սրաքիսքիկ կանոնաւորութեան օրինակ մը, ինչպէս նշեցինք արդէն իւր. Գլուխին մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԼԶ.

ԱՆՈՐՈՇՈՒԹԵԼՆ ՍԻՋԲ ԻՆՔԸ

Վերջերս բանածնուած կուսակաւորութեան ընդհանրական տեսութեան մէջ, հեռագրիտական մարմիններու ընթացքին եւ մանրագրիտական մարմիններու ընթացքին միջեւ նշմարուած տարբերութիւնները, որոնց մասին խօսեցանք իւր. Գլուխին մէջ, կը ցցուին ամէն բայլափոխի. Այս տարբերութիւններէն կարեւոր թիւ մը կրնան գտնուիլ յղացքի փոփոխութեան մէջ, զոր անհրաժեշտ նկատեցինք մտցնել մասնիկի գաղափարին մէջ: Մասնիկը, Նետտին ընդհանրական փոխադրութեան մէջ, հասարակ նիւթի մասնիկ մըն էր, ենթադրուած անհոնորէն սեղմ չափերու մէջ. ամէն վայրկեան, ան ունէր որոշ դիրք մը միջոցին մէջ եւ յստակ արագութիւն մը. մասկեմաթիկայի լեզուով, շարժուն երկրաչափական կէտ մըն էր Կուսակաւորութեան տեսութիւնը, սակայն, ցոյց տուաւ որ դժուարութիւններ կան երբ ուզենք նոյն ատեն առարկայի մը վերագրել որոշ դիրք մը եւ որոշ արագութիւն մը. կարելի է այս խնդիրը բացատրել երաժշտութեան նմանութենէն առնուած օրինակով մը:

Երեւակայինք փորձառական մերենակաւութիւն մը, ուր երգեհոնի խողովակ մը, որ հպումով մը կը գործէ, երաժշտական ծայն մը կ'աւանդէ, այնպէս մը որ ծայնը կ'արձակուի երբ հպումը կը կատարուի եւ կը դադրի անմիջապէս որ ձգենք հպումը: Երեւակայինք զօտ նշանածայն մը եւ ենթադրենք որ թրթռումի արագութիւնը կամ յաճախութիւնը — որ կ'որոշէ բարձրութիւնը — կ'արտայայտուի Վ գիրով, շատ ցած՝ ծայնաշարին մէջ, այնպէս մը որ իւրաքանչիւր երկվայրկեանի թրթռումներուն թիւը յարաբերաբար չափաւրելի է, անգամ մը որ փորձը կատարուի, հարցը թէ «ո՞ր ճշգրիտ երկվայրկեանին Վ յաճախայնութիւնն ունեցող ծայնը արձակուեցաւ» չի կրնար յստակ պատասխան մը ստանալ,

քանի որ ծայնը իրականին մէջ կը տեւէ ժամանակի այն երկարութիւնը որ կը չափէ հպումին տեւողութիւնը. Ստանալու համար որոշ ծայնանիշ մը որոշ երկվայրկեանի մը, կարելի չափով, ամփոփելը անոր տեսութեան, որքան որ կարելի է դադրեցնել լով մեր հպումը երկվայրկեանի կոտորակի հաւասար ժամանակ մը հպելէ ետք: Այս ձեւով, կրնանք արձակման ժամանակի մասին մեր գաղափարի յստակութիւնը աւելցնել. բայց այսպէս ընելով, կը կրճատենք թրթռութեաններու ընթացքը. եւ եթէ երեւակայինք որ ծայնանիշը այնպէս մը կ'ընտելուած ըլլայ որ ոչ իսկ մէկ ամբողջական թրթռացում մը տեղի ունենայ, ծայնը այլեւս ականջին որեւէ յստակ բարձրութեամբ ծայնի մը զգայութիւնը չի տար. կարելի է այլեւս նկարագրել զայն իբրեւ Վ յաճախութիւն ունեցող ծայն մը: Այսպէս, երկու պահանջները՝ որ ծայնը ելլէ որոշ պահու մը եւ որոշ բարձրութեամբ մը իրարու անհաշտ են. որքան ծայնանիշը մօտեցայ վայրկեանականին, այնքան նուազ յստակ է ծայնը:

Խնդրոյ առարկայ բոլոր որակները ճշգրիտ կերպով եւ նոյն ատեն որոշելու անկարելիութիւնը յատկանիշն է բոլոր երեւոյթներուն, որոնք, երաժշտական ծայնանիշներուն նման, կախում ունին շրջանակածու ալիքային շարժումներէ. եթէ ուզենք որոշել թրթռացումին կամ յաճախութեան արագութիւնը, այն ատեն պէտք է դիտել յաջորդականութիւնը շրջանակածու ալիքաւորումներուն ժամանակի զնահատելի միջոցի մը մէջ եւ, հետեւաբար, անկարելի է որոշել երկվայրկեան մը իբրեւ «երկվայրկեանը ուր չափը կատարուեցաւ»:

Արձակական ընդհանրութեան մէջ կը հանդիպինք միշտ նոյն անյալթահարելի դժուարութիւններուն, երբ անհրաժեշտ ըլլայ լրատակ բանածնու մը կատարել եւ պատճառ կ'ըլլան տեսակ մը անորոշութեան կամ անյստակութեան որեւէ սահմանումի պարագային, անորոշութիւն մը որ ընդունուած է այսօր իբրեւ մասը բնութեան բոլոր տարրական երեւոյթներուն: Կարելի է ցոյց տալ որ ֆիզիքական բանակութիւնները կ'ընկերանան իրարու զոյգ զոյգ ընդհանրաբար տեւողութեան որ յստակութեան յա-

Ս.ԿԱՄԱՅ ԱՆԳՐԱԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՄԱՐԿ ՄԸ ԵՒ ԳԻՐԳ ՄԸ. — Մարդը՝ Լորենցո Կոգի(*), չատերու ծանօթ Ն. Սահակ Կոգիան։ Գիրքը՝ «Հայոց Եկեղեցին»։ Օտարախոս և նոյնքան օտարագիր հեղինակի մը կողմէ գրուած այս գիրքը, հակառակ իր օրոտուելի անունին, մեզի չի պատկանիր, անվաւեր ծնունդ մը եղած ըլլալուն համար անտարակոյս։ Միւս կողմէ սակայն չարափառ այդ հատորը իր ստանձնած տխուր դերով, անգամ մը ևս եղծելու և այլանդակելու հլած է մեր քրիստոնէական մաքուր հաւատքին հիմն ու լակը և մեր եկեղեցական ու լազոյսին պատմութեան ճշմարտութիւնը։

Ըստ տ'Ալումպէրի, արդար և յարգալից խօսքի և դատաւի նկատմամբ մարդիկ շնորհակալութիւն և ակնածանք պարտին ունենալ։ Եթէ եղածը արդար է բայց նուազ յարգալից լոկ յարգանք։ Սակայն այն պարագային երբ դատաւները կը վերածոյն նախատինքի և անարգարութեան, պէտք է լռել միայն։ Լորենցո Կոգիի «Հայոց Եկեղեցին» գործին նկատմամբ մենք ի վիճակի չենք պահելու այդ բեղմնաւոր լռութիւնը, որովհետեւ դատաւողն ու դատապարտուողը լոկ անձ մը չէ, այլ Հայ եկեղեցին, որ մեր ժողովուրդի հոգիին գերագոյն ստեղծագործութիւնն ու արտայայտութիւնն է։

Ի՞նչ կը հետապնդէ Լորենցո Կոգին իր այս հատորի պատրմատանութեամբ. այն ինչ որ տաանհիմք դարերէ ի վեր ըսելու ուղած են վատիկանի հաւատքնինչները, իբր թէ փաստելու համար թէ Հայ եկեղեցին առաքելական չէ, թէ ան հեռացած է ուղղափառ դաւանանքէն, և մանաւանդ՝ հազած ըլլալով իր անկախութեան և լազային եկեղեցիի պատմութեանը, եղծած է քրիստոնէական հաւատքը և հեռացած ճշմարտութիւնէ։ Բաւերու գոյցն տարբերութեամբ, Լորենցո Կոգին կը յանկերգէ այն՝

(*) Մեր ընթերցողները թող չգարման, գիտնալով թէ Ն. Ս. Կոգիան ծանօթ է վատիկանի և օտար ըրջանակներու մէջ Լորենցո Կոգի անունով։ Թէ ի՞նչ է իմաստը կրկնաւոր այն խառնուրդին, ատոր պիտի անգրագանք յետոյ։

ելլում մը առաջինին ճանաչումին մէջ՝ պատճառ կ'ըլլայ յատակութեան նուազեցումի երկրորդի ճանաչումին մէջ։

Մասնաւորաբար, կարելի չէ յատկանշել նոյն ժամանակ եւ ճշգրտօրէն դիրքը եւ արագութիւնը էքեկլիզիսի մը. եւ այսպէս, էքեկլիզիսները, ինչպէս տիեզերքը կազմող միւս տարրերը՝ բոթոն, բոլիւրոն եւայլն, մասնիկներ չեն, նետոնեան իմաստով. Եթէ ասոնց դիրքը ճշգրտօրէն յատկանշուած է, կարելի չէ գիտնալ արագութիւնը. եւ հակադարձաբար, երբ ճշգրտօրէն ծանօթ ըլլայ արագութիւնը, այն ատեն կարելի չէ տալ էություն դիրքը։ Սյս անորոշութիւնը կը պակսի եւ կ'ըլլայ բոլորովին արհամար-

հելի քանակութիւն, եթէ խնդրոյ առարկայ ըլլայ նիթի կարեւոր քանակութիւն մը, կազմուած մեծ քանակութեամբ բոթոններէ եւ էքեկլիզիսներէ. եւ անա թէ ինչու բնաւ մտածուած չէր այս մասին մինչեւ այն օրը, երբ ֆիզիքական հետախուզութիւնը մտաւ արծաթի բնագաւառէն ներս։ Սակայն բնութեան մասին մեր բոլոր գաղափարները, իրենց սկզբնաւորութեան, արդիւնք էին խոշորացուցային առարկաներով փորձարկութեան. եւ անա որ, հետեւաբար, հարկաւորանքին առջեւ ենք վերաքննելու այս գաղափարները եւ թերեւս փոփոխութեան ենդափարները եւ թերեւս փոփոխութեան ենթարկելու զանոնք, աշխարհը կազմող տարրերու մեր նոր ճանաչումին հետեւանքով։

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ինչ որ 1936ին Հ. Վ. Հացունին և 1947ին Կարաինու Աղաճանեանը փողերգեցին. սա տարբերութեամբ, որ առաջիններու նուագը միտքերը բազմազ ևս զմեռ էր, իսկ Հ. Կոզինը՝ միշտ կրկնուող, անսկզբ և անվերջ եսայիլ մը, անապատին տաղասցեները պարտութեան մատնելու աստիճան:

Լորէնցոյ կոզիի փայտէ սուրը կը ճօժի Օրմանեան Սրբազանին դէմ, սակայն զայն իրել կը փորձէ Հայ Եկեղեցւոյ սրտին մէջ: Խէ ի՞նչ բաներու արդիւնք է իր և նմաններու այս սին ու մախանքը, նախ Օրմանեան Սրբազանի և ապա Հայ Եկեղեցիի դէմ, լուսաբանութիւններու չեն կարօտիր լատինականութեան փարփը մանչ չուող Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի հարազատ զաւակներուն համար:

Ինչպէս յիշեցինք, նոր չէ հղանալը, հետեւաբար նոր պիտի չըլլան նոյնպէս մեր ըսածները այս առիթով, Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ հակառակորդներուն դէմ: Որքան ատեն որ այսպիսիները չեն յաջնիր անարգար, հետեւաբար անօգուտ յարձակումներով նորոգելու հերքուած առարկութիւնները և կրկնելու անձիւք վայրէջութիւնները, անառագելու և դատարկեալու Հայ Եկեղեցին, մինք ալ միշտ պարտք կը նկատենք, յանուն ճշմարտութեան և արդարութեան, պաշտպանելու մեր Եկեղեցին, արգիլելու համար այն ամբարիշտ ու կարկոժ ձեռքերը, որոնք կը փորձեն մուր քսել անոր դարաւոր մարտիրոսութեան սպինիւրով պսակուած ճակատին:

Գիտնալով հանդերձ թէ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը և ուղղափառութիւնը պաշտպանութեան և ջատագովման չեն կարօտիր, բայց որովհետեւ գայթակղութիւններ ստեղծելու և միտքեր պղտորելու նոր և անխիղճ ճիգեր ի գործ կը դրուին, պատմական աւանդութիւնը, Աւետարանի ոգին, ուղիղ հոսկանցողութիւնը և մեր Սուրբ Հայրերու դաւանութիւնը այլալոյզ և զանոնք թիւր մեկնութիւններով ներկայացնող, անհրաժեշտ կը նկատենք անգամ մը ևս, հրապարակ նետուած թիւրմացութեանց և շարժմանց դէմ ուղիղ յայտարարել և սխալ վերադրումները ցրուել:

Լորէնցոյի հատորը կը բացուի Օրմանեան Սրբազանի դէմ մաղձաբաշխ և անլուր որակումներով, զորս իբրեւ նախաճաշիկ կը հրամցնէ մեզի հեղինակը: Անքանի մը նմայնիկ անոնցմէ, կրճոս, կոյր փառասէր, ուրացող, չափիսի սիրիլիմ, անբարեւր հոյ արիւնքն ցկացումաբ, կեղեքիչ եւ դաւանան ազգին: Իբրեւ պատմաբան, սա. խօս, խեղաթիւրիչ, առասպելապատում, հացի սեղ քաւ եւ ձուկի սեղ օձ տուող մը: Այս անհեղին որակումներէն անդին, տակաւին գրքին իւրաքանչիւր էջին վրայ կը հոծանայ այն անմարդկային ոգին, որ կը զարշահոտի և կը լեղուանայ, երբ Լորէնցոյ բանաձեւը կը փորձէ իր ըսելիքները Օրմանեան Սրբազանի և Հայ Եկեղեցիի նկատմամբ: Վերի դժոխածին սրակումներով արարածը գոյութիւն չունի անշուշտ մեր պատմութեան մէջ, անիկա յղացումն ու ծնունդն է Լորէնցոյի սեղեղին միայն, համաձայն իր պատկերին:

Քանի որ Լորէնցոյի գրքին գլխաւոր առարկան Օրմանեան Սրբազանն ու իր գործը կը կազմեն, մեր ըսելիքները այս վիժած հատորի մասին ըսելէ առաջ, բանունք փակագիծը, հակիրճ կերպով ըսելու համար թէ ո՞վ է Օրմանեան ըսուած հրեական և ո՞վ՝ զինք կոցահարել փորձող ագահը:

Օրմանեան Սրբազանը իբրեւ հանճարեղ միտք և քաղաքական կարողութիւններով տեսուած անձնաւորութիւն, ինչպէս նաեւ կաղմակերպչական տաղանդով չնոր հազարդուած կեղեցական, իր առանձին տեղն ու դերը ունի վերջին շրջանի մեր Եկեղեցական և ազգային կեանքին մէջ: Հատորներ անբաւական պիտի գոյին եթէ փորձէինք թափանցումը ընել բազմազոյ այս արժանիքին, որուն գործն ու դերը անցնող ժամանակին հետ փոխանակ տեղանկելու, աւելի կը մեծնայ ու կը պայծառանայ, իր վրայ նետուած քարերը վերածելու աստիճան անգին գահարներու, անոնց մով հիւսելու համար պսակը իր ճակատին:

Օրմանեանի կեանքին յառկան շահակոն առաջին կէտը իր Եկեղեցին փոխելն է, լատին բարձրագոյն և ամբողջական կրթութեան տրամադրէ, անոր թափանցել և լատին ապագայի մը կանխուած ըլլալու բոլոր հաւանականութիւններէն յետոյ, իր այս արարքը, անկեղծ ոգիի և ճշմարտութեան ուղիէն առաջնորդուողի տիպարը կը յառկանէ իր մէջ, ինք ևս կը խոստովանի, թէ պատճառները որոնք առիթը հանդիսացան իր դարձին, ուրիշ բաներ չէին, բայց Հռովմէականութեան քաշկաւաւ պատճառաբանութիւնները, նախապաշարեալ տեսութիւնները, այլընդարկ ժկկնութիւնները, քամծին եզրակացութիւնները, սեփական փաստերու ակարութիւնները, առեւտրային վկայութեանց կամայական միկնութիւնները, Սուրբ Հորց խօսքերը սասաններով և զեղչումներով իրենց մտքին բռնազբօսելու կերպերը, օտարացնող և նուրի ազգակները և բանադատեալ միջոցները, որոնք անմանօթ չեն պատճառեան ուստնողին, պատճառներ պիտի ըլլային իր հետացումին: Օրմանեանի նման անկեղծ և հանարեղ միտք մը բնական է թէ պիտի չկրնար հանդուրժել այս շինծու պարտադրանքներուն, և առիթ մը պիտի փնտռէր լուսաւորել և լքի մը յանգնելու համար ինքզինքը, որդեգրելով Հայաստանեայց իր Մայր Եկեղեցիի հնօրեայ, ճշմարիտ, վեհա և ազատախոհ սկզբունքը:

Հասունեանով ստեղծուած պայծառը և Ռեվերանուսը, այդ բարեգէպ առիթը հայթայթեցին իրեն, մղելով զինքը գրելու իր Le Vatican et les Arméniens հատորը, որ իր մտքին ու խղճին նախախալարիք հոգեփոխութիւնը պիտի բերեղացնէր: Հետեւաբար ծիծաղելի պիտի ըլլար ըսել թէ իր գարձը կիրքի, շահագրգռութեան և փառասիրութեան մղումներէ առաջնորդուած արարք մըն էր(*): Հապտանքը շատ յանաճանկան նկատումներու խղովակով իր մողը թափել կը փորձէ ամէնէն մաքուր ջրանքերու և շարժառիթներու հալացին մէջ: Քաջ և իր համոզումներուն անկեղծութիւնը ունեցող հոգին կը շարժի համաձայն իր խղճին և գիտակցութեան:

Իբրև բարձրաթափ Եկեղեցական, բազմահմուտ ուսուցիչ, պերճաւոր քարոզիչ, միծ մատենագիր, անխնջ գործիչ և ժամանակին պահանջները ըմբռնող և նախատեսող վարպէտ, Օրմանեան իր ժամանակի բացառիկ և անհաւասարելի մարդը եղաւ իբրև ուսուցիչ՝ զպրաց ստեղծեց, իբրև պատմաբան՝ գլեց ու անցաւ ամէնքը: Եթէ Սուրբ Մկարտոս, գիրիբու գիւտով, հայ հոգիին իմաստը աւրուագրելու միջոցը գտաւ, կոմիտաս Հայ Երաժշտութեան գիւտը ըրաւ և Անդրանիկ մեր օրերու ազատ մտանկնց ու յայտնաբերեց, ի հնճուկս քրիստոնէութեան ոգին և տարազը եղծող առնձգութիւններուն, որոնք ճշմարտութիւնը և իրաւունքը իրենց սեփականել կ'ուզեն միայն:

Կարնոյ իր առաջնորդութիւնը կը գուգադիպէր Ռուս և Թուրք պատերազմի վաղորդայնին, իսկ Պատրիարքութիւնը՝ 1896ի ահաւոր օրերուն: Դիւանագէտ և գաղտնագետ Օրմանեան մը միայն պիտի կրնար մեղմել չարքները, դարմանել վէրքերը և առաջնորդել անասթաք Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի նաւը ժամանակի խարակներու և խռթիբու ընդմէջէն, իր ամբողջ ոյժով թուամ կանգնելով յախուռն և անկշաղաւտ ձգտումներու և անիմաստ ու փառասիր ձեռնարկներու, իր կենաքին իսկ գինովը:

Լորէնցօ Կոգիի նման հասարակ տնայարարներ ի վիճակի չեն տեսնելու և քնահատելու Օրմանեանի գործը, և կը փորձուին կարգ մը խամաճիկներու վկայութիւն-

(*) Ինչ բացատրութիւն կ'ուզէ տալ Լորէնցօն, Օրմանեանի հետ և անկէ առաջ ու վերջ Հայ Եկեղեցւոյ մայրենի ժողը դարձողներուն համար: Անոնք ալ Պատրիարք կամ Կաթողիկոս ըլլալու կուգային:

ներով փոքրելու այն հսկան, որուն այնքան երախտապարտ են Հայ Եկեղեցին և ժողովուրդը: Մեր պատմութեան հետագայ դէպքերը, իրենց ախուր ու ողբերգական իրացումներով, ցոյց պիտի տային թէ որքան իրաւունք ունէր խոհեմազորդ Օրմանեանը, որ հասարակ փառասէր մը ըլլալէ աւելի, ինչպէս կը կարծէ Լորէնցոն, ուղեց իր գործը փառաւորել: Փառամոլութիւնը ախտ մըն է, սակայն փառասիրութիւնը, իր գործին արդիւնքը վայելելու ուղիւն արդար ձգտումը, մղիչ ոյժն է բոլոր մեծ և աստուածային հրաշքով լեցուած հոգիներուն, կեանքը արժեքիւն և ապրեցնել գիտցող մարդերուն:

Օրմանեան ժամանակի և ճշմարտութեան մարդը եղաւ հաւասարապէս: Իր հրմառութիւնը, բազմակողմանի կարողութիւնները և գէպի գործին ու ճշմարտութիւն իր ձգտումները զինք կ'ընէին բոլոր ժամանակներու մարդը և ճշմարտութեան սպասարկուն: Անիկա բնաւ չգոհացաւ ճշմարտութեան վերացականութեամբ, ոչ ալ ինքզինքը փոքրեց ժամանակի անմիջական կարիքներով: Ժամանակն ու ճշմարտութիւնը գիտցան հաւասարակշռուիլ իր մէջ, վերածելու համար զինքը այն իմաստուն անտեսին և հաւասարակշռութեան, որ գիտէր ժամանակին ժամանակ թալ, ինչպէս կ'ըսէ առածը:

Լորէնցոն, ապացուցանելու համար թէ Օրմանեան Սրբազանը իբրեւ պատմագիր կ'անտեսէ ճշմարտութիւնները, խեղութիւններով իբր թէ պատմական տուեալները, վկայութեան կը կանչէ մեծաւ մասամբ կուսակցական և Հոռովմէտղաւան հեղինակներ, որոնցմէ առաջիններուն խճճանքները անկողմնակալ դատումներու արդիւնք ըլլալէ աւելի, Օրմանեանի քաղաքական ուղղութեան կը վերաբերին: Իսկ գալով Հոռովմէտղաւաններուն, անոնք Լորէնցոյի եղանակէն զատ ուրիշ երգ չեն գիտեր երգել, երբ հարցը մոնախի դաւանաբանական խնդիրներու վերաբերի: Վերոյիշեալ վկաներու ցանկը ինքնին կը բաւէ, կարենալ ըսելու թէ Օրմանեանի քննադատները անձնական տեսակէտներու և ուղղութիւններու ծառայողներ են, և Լորէնցոն զանոնք վկայութեան կանչելով, ոչ միայն կը տկարացնէ իր գործը, այլեւ ցոյց կուտայ իր հասարակ անպարտ մը եղած ըլլալու փաստը: Աւելին՝ տակաւին անոնց ըսածին և Լորէնցոյի հասկցածին մէջ, ըստածները ճիշդ կերպով հասկնալ ու կիրարկել չուզելու տկարամտութիւնն ու չարութիւնը կայ, զոր այնքան ախորժակով և արածօրէն իրեն կը սեփականէ Լորէնցոն:

Օրմանեան Սրբազանի գործին և Հայաստանի այց Եկեղեցւոյ առաքելականութեան և ուղղափառութեան մասին մեր խօսքը ըսելէ առաջ, փակագծով մը կ'ուղենք յառաջաբանել թէ ինչպէս կը վերբերուին պատմական ճշմարտութիւնները: Անցեալէն մեզի եկող երկու կարգի գլխաւոր յիշատակարաններ կան առհասարակ, նիւթական տուեալներ և կեանքի կարմիր թիւը կազմող կենդանի իրադարձութիւններ: Առաջին շարքին մէջն են քանդակներ, պապերոսներ և մագաղաթներ, որոնք անցեալի հարստութիւնը կը կազմեն և կը պատկանին ամէնուն անխափր: Իսկ երկրորդը՝ մատուցած, տեսիլքը, կեանքն է անցեալին, որ կը պատկանի որոշ ազգի մը միայն: Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի պատմութիւնը յիշատակարաններու շարք մը ըլլալէ առաջ, կենդանի արտայայտութիւնն է ճշմարտութեան: Հայ Եկեղեցին ինքն է գերագոյն փաստը իր գիտածնէական մարտիրոսութեան, ճշմարտութեան և առաքելականութեան, եթէ նոյնիսկ պակսէին բոլոր յիշատակարանները:

Յիշատակարանները խօսեցնելու համար պէտք է կեանք տալ անոնց, վրանդի յիշատակարանի մը հոգին զայն ներշնչող միջավայրին մէջն է, կեանքին, անոր արտայայտութեան ոգիին և գեղեցկութեան մէջը: Հայ մարտիրոս Եկեղեցին ունի իր վրայ Ցիսուսի պատկերին դրոշմը, Աւետարանի թրթուացող շունչը, հետևաբար գերագոյն առաքելութիւնը: Հայ Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ կը շնչեն և կը բուրեն ոչ միայն Թադէոս և Բարթողիմէոս նախալուսաւորիչները Հայաստանի այց աշխարհին, այլ նաև գուռիք առաքելոց, իրենց աշխարհին բերած կեանքի և հոգիի արտառնչ

գեղեցիկութեամբ: Իսկ ուղեք՝ տիրապետած են Հռովմէական Եկեղեցիին մէջ, թող չափազանցութիւն չնկատուի ըսելու, յարուցեալ կեսարներ, տիրակալութեան ոգիով վիճակներուն տիրապետել ուզող տշխարհակալներ, մտէն օր Յիսուսը նոր ձեւերով խաչել փորձողներ, գլխիվայր խաչուած ուսանողութեան Պետրոսին հետ:

Պատմական քննադատութիւնը չի կրնար գտնել ըլլալ քննելով միայն գրաւոր աղբիւրները և վկայութիւնները, եթէ վկաներու կեանքով չլուսաւորուի պատմութիւն ըսուած կրկէսը: Մեր պատմութիւնը առասպելներու և սոստերու շարք մը չէ, այլ աեսիլքի, արիւնի և մարտիրոսութեան սխառնք: Աւետարանը սրբազան գանձանակն է եղած հին և նոր ժողովուրդներու: Հրեան, Ասորին, Եգիպտացին, Յոյնը, Հռովմէացին, Պարսիկը, գրած են հոն իրենց ունեցածներէն, մին իր օրէնքն ու բարոյականը, միւսը իր իմաստասիրութիւնը, ուրիշներ իրենց մտքի և սրտի քաննաքարները: Սակայն ո՞վ կրնայ ժխտել թէ ազգերու այս առողանցումին մէջ Հայ ժողովուրդը Աւետարանին նուիրեց ինչ որ ունէր, զգոյշ և չափ զկեանս իւր»:

Ծիշդ է թէ պատմութիւնը, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, բարգաւաճ երկիր մըն է, զոր մարդիկ իրարու ձեռքէ յափշտակել կը ջնանան: Սակայն միտումնաւոր և նախապաշարեալ մարդը իրաւունք չունի գրելու պատմութիւնը, իր մտքին մէջ իր կողմէ գետեղուած սխալ նախադրեալներու եզրակացութեամբ:

Լորէնցոյ միամտօրէն կործանել կը կարծէ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը, Օրմանեանի կողմէ փաստորկուած, հիմնուելով Մալխասեանցի վկայութեան: Սակայն Մալխասեանց ուղղակի չ'ըսեր թէ Օրմանեան Հայ Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը սուտի վրայ կը հիմնէ, այլ, ճշմարիտ Եկեղեցիներ ստորի վրայ են հիմնուած իրենց առաքելականութիւնը՝ ինչո՞ւ չենք կարող նոյնը անել և մենք»:

Օրմէ կը հետեւի թէ Մալխասեանց, Օրմանեանի հետ միասին, սուտ կը նկատէ միւս Եկեղեցիներու ալ առաքելականութիւնը, և անոնց կարգին՝ Օրմանեանի գործածած մեթոտը մեր Եկեղեցիին համար:

Հոս ընդհանուր կերպով, բայց վճռականօրէն, պէտք է ըսել, թէ Լորէնցոյի հասարակ լեցնող ոչ մէկ մէջբերում, Օրմանեանի ըրածներուն հերքումը փորձող, բանի մը կը նմանի: Վերէն ու վարէն մկրատուած և ամբողջութենէ մը բաժնուած կցկուտը այս վկայութիւնները հանդէսին պատշաճ զգեստ չունեցող հրուիրեալներու կը նմանին, զիրենք գիտողներու գարմանքին առարկայ:

Տաղակալի ըլլալու չափ զուարճալի պիտի ըլլար եթէ կտրենայինք հոս թուել այն խայտաբղէտ մէջբերումները, որոնց ստուար մասը սարէն ու ձորէն հաւաքուած նորագիրներու կը նմանին, ոմանք առկաւին անչափաստ, ուրիշներ գերուած և մեծ մասը գինուարութեան անընդունակ: Զարմանալին իր ձեռնածուի հոգեբանութիւնն ու մեթոտը չէ, ի վերջոյ ասիկա իր արհեստն է. արթորիմակը այն միամտութիւնն է, որով ապակիի այս կտորուանքներուն գոհարեղէններու արժէք տալ կ'ուզէ Լորէնցոյ, կարծելով թէ անոնց չարաչար գործածութեամբ կը հարստանայ իր գործը:

(Շարունակելի՝ 1)

ԽՄԲ.

**«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

Ազգայաբան (Գ. Հատոր, Մասն Գ. — Բ. Տպագրթ.) — Մաղաքիա Արքեպս. Օրման-
եան, Նուէր Հ. Բ. Ը. Միութենէն, Պէյրուս:

Սեան Տպարանը (Պէյրուս) կը նուիրէ իր լոյս ընծայած հետեւեալ գրքերը. —

- ա) Սիւմանքո եւ Խաղէկարէ (Արաբերէն) — Յովհ. Շիրազ, էջ 111:
- բ) Ընդարձակ Ընդհանուր Արաբական Պատմութիւն — Տքթ. Գ. Աստարճեան, էջ 579:
- գ) Աւենայն Հայոց Կթղ. Յ. Տ. Վազգէն Ա.Ի Ուղեւորութիւնը (Բ. Տպագրթ.), էջ 448:
- դ) Հայոց Հին Գրականութեան Պատմութիւն — Մ. Արեղեան, էջ 599:
- ե) Ալպոմ Հայաստանի Ժողովրդական Սրգի եւ Պարի Անամալի — 1959:
- զ) Մեղիք Քարը (Կաթա) Վէպ — Նշան Պէշիկթաշեան, 1960, էջ 81:
- է) Արագած (Զ. Տարի) — Օ. Սարգիսեան և Ս. Սիմոնեան, 1960, էջ 130: [115:
- ը) Աւստրալոգրութիւն (Գ. Տարի) — Պապայեան-Սարգիսեան-Սիմոնեան, 1961, էջ 85:
- թ) Պատմութիւն Հայոց (Բ. Տպագրթ.) — Յարութիւն Ասատուրեան, 1960, էջ 322:
- ժ) Հայրապետական Պատմութիւն 1956 ի Թեհրան — Հմայեակ Մ. Վրդ. Ինդոյ-
եան, 1959, էջ 97:

Հոգիներ Վասկիլ — Ուրիբը Մէքսիկայի: Թրգմ. Պ. Պ. Անէմեան, Նուէր «Պատգա-
մաբնութիւն: Պէյրուս, 1960, էջ 68:

Հոգիներ Վասկիլ — Քննութեանց հարցումներ: Նուէր ըստ վերնոյն, էջ 23:

Թորոս Մառուկեան (Միւս Զէլլո) — Սիրվարդ (Նուիրատու): Փրաւաէնս, 1960, էջ 85:
Բաղեի Նահանգի Խոլիթի Գիւլի Բարբառ — Եղուարդ Տարօնեան (Նուիրատու): Ան-
թիլիս, Տպ. Կաթղ. Կրիկիոյ, 1961, էջ 193:

Վերջին Արար — Եարութիւն Զապի (Գոշ): Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1961,
Քնար Մայրական — Վարդուի (Նուիրատու): Պէյրուս, 1961, էջ 45: [էջ 92:

Գարեան Շողեր — Աւետիս Հանէեան (Նուիրատու): Հալէպ, 1961, էջ 91:
Հոյց (Բ. Հատոր) եւ Գրական Ուսումնասիրութիւններ — Կ. Փօլատեան (Նուիրատու):
Գահրէ, 1961, էջ 262:

Սեր, Սեր, Սեր — Վահրամ Փափագեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1962, էջ 225:
Սաղիկներ Ամենուն Համար — Կ. Ս. Թիլքեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1961, էջ 87:
Գուգարի Վանքեր — Դկա. Հ. Համազասպ Ոսկեան (Նուիրատու): Վիեննա, Միլիթար-
եան Տպարան, 1960, էջ 365:

Անթարան Ըս թովմասու. — Երեան հանուած Եգիպտական հորագիւտ պապիրոսներէ:
Թրգմ. Դերենիկ Եպս. (Նուիրատու): Պէյրուս, 1960, էջ 51:

Ամենուն Տարեգիրք (Թ. Տարի, 1962) — Կարօ Կէորգեան (Նուիրատու): Պէյրուս, էջ 648:
Հօնա Նաւրեսիի Զուարճալիքներ (Գ. Տպագրութիւն) — Հրատ. և Նուէր Կ. Տօնիկեան
Գրատան: Պէյրուս, 1962, էջ 218:

Յուսմանեան Կուսիմահայերու — Արշակ Ալպոյաճեան, Նուէր Ս. Կարապետեանէ, Պէյ-
րուս, 1961, էջ 231:

Սիրոյ Ցանցիկ Մեշ (Թատրերգթ.) — Զարիկ Մելքոնեան (Նուիրատու): Պէյրուս, 1962, էջ 88:
A GUIDE TO THE COLLECTION OF TILES — Arthur Lane. London, 1960, pp. 48
CALENDAR OF CHRISTMAS CEREMONIES IN BETHLEHEM — 1961-62. [plates.
CALENDAR OF EASTER RELIGIOUS CEREMONIES — April 14-29, 1962. Jerusa-
lem, The Modern Press.

Managing Trustees of St. Sarkis Charity Trustէն Նուէր ստացանք «PATROLOGIA
ORIENTALIS»-ի 22 հատորները:

PEACE AND WAR — Emmanuel Swedenborg. Pp. 54. Presented by Frank Harris.

THE PICTURE BOOK OF DOVER PARISH CHURCH. Presented as above.

THE WORLD BANK IN AFRICA — Int. Bank for Reconstruction and Development,
Washington, July 1961, pp. 70.

- A LETTER FROM THE MOON TO THE SONS OF MEN - Rev. Dimoteos Chorbajian (presented by the author). Pp. 6.
- THE END IS HERE - Author & presented as above. Beirut, 1961, pp. 26.
- PICASSO - W. S. Lieberman. New York, H. N. Abrams, 1954.
- CEZANNE - Th. Rousseau. New York, H. N. Abrams, 1953.
- A DECADE OF PROGRESS - The Story of Economic Development in Jordan in 1951-1961. U. S. I. S. Pp. 55.
- LA ROUTE DES INDES ET LA GUERRE EN EXTREME-ORIENT - H. Thorossian (donor). Paris, 1942, pp. 31.
- DANISH BIRDS' NEST - Djoubeil, Lebanon. Annual Report (1961).
- THE BLESSING OF MARRIAGE OR CANON OF THE RITE OF HOLY MATRIMONY - New York, A. C. Y. Publications, 1953, pp. 64.
- ANNUAL REPORT (1960-61) - Harvard University Library. Paul Herman Buck. Cambridge, 1961, pp. 37. [Mass., Dec. 1961.
- 30th ANNIVERSARY (1931-1961) - St. James Armenian Apost. Church, Watertown,
- THE COUNCIL - Rev. H. Keldany. Presented by Frank Harris. London, Catholic Truth Society, 1961, pp. 16.
- ABOUT RELIGION - Presented by F. Harris. London, Associated Television Ltd.
- UNESCO - (A brochure). Printed in France by Unesco, 1962. Presented as above.
- ASIA, ARAB STATES, AFRICA - Education & Progress. Unesco. " " "
- GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFTLICHE BEITRAGE - June 1960 & Sept. 1960.
- AN ENGLISH-TURKISH IDIOMATIC & PROFESSIONAL DICTIONARY - Pars Tuglacayan (donor). Istanbul, 1961, pp. 456.
- MIRI (A novel) - Peter Sourian. Presented by A. Sarkissian. New York, 1957, pp. 158.
- THE WONDER OF FOOD - K. Cyrus Melikian and Lloyd K. Rudd. Presented by the authors. New York, Appleton-Century-Crafts, Inc., 1961, pp. 246.
- THE EPISCOPAL CHURCH ANNUAL - 1962.
- THE DIGEST - Volume V., 1959-60. Presented by Association of Armenian Church Choirs of America. New York, pp. 93.
- REALIZATION - Geoffrey A. Dudley. Cheshire, Psychology House, pp. 16.
- YOUR BIBLE AND YOU - Arthur S. Maxwell. Washington, D. C., 1959, pp. 448.
- SURREALISM: THE ROAD TO THE ABSOLUTE - Anna Balakian. New York, 1959, [pp. 209.
- IN ORBIT - News Review. Pp. 16.
- INT. FINANCE CORPORATION - Third Annual Report, 1958-59. Washington, pp. 32.
- THE MARKED BIBLE - Charles L. Taylor. California, 1951, pp. 128.
- THE GOVERNMENT OF THE UNITED STATES - Questions & Answers. U. S. Information Service. Pp. 68.

(Շարունակելի)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Կ Ա Մ

ԾԻՍԱՐԱՆ

Ջ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Լատերակ բուրբ, մաքուր սպագրուիլեն, մեծատառ եւ լաթակազմ:

Էջ՝ 621

Գին՝ 750 ՀԽԼ